

Egy előszó történetének nyomában

Kosztolányi Dezső és Thomas Mann
barátságának körülményei

Jelige: csillag

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Az első találkozás.....	6
1913	6
Kilenc év után ismét Magyarországon	8
1922	8
1923	11
Nero, a véres költő	12
Keletkezéstörténet	12
A regény az olvasók kezében	13
A regény előszava	15
Kállay Miklós előszava az 1921-es kiadásban.....	15
Thomas Mann előszó-levele német és magyar nyelven	16
Az elterjedt előszó története.....	17
Az eredeti levél.....	19
Magyar fordításai	19
Az előszó elemzése	21
Egy előszó utóélete	25
1924	27
1925	28
1931	29
1932	30
1934	31
Az utolsó találkozás	31
1935	31
Bibliográfia.....	34
Rövidítésjegyzék	35
Függelék.....	36

Bevezetés

Dolgozatomban Kosztolányi Dezső és Thomas Mann kapcsolatát vizsgáltam meg közelebbről, középpontba helyezve a Thomas Mann által írt Nero-előszót. Thomas Mann magyarországi jelenléte, recepciója ugyan nem teljesen érintetlen terület, de más megközelítésből szerettem volna újratárgyalni, kiegészítve új információkkal, észrevételekkel. Előtérbe helyeztem Mann előszavát, annak keletkezéstörténetét, utóéletét, valamint a datálásával kapcsolatos kérdéseket. Mindeddig még nem készült az előszóról elemzés, azonban a dolgozatban taglalom az előszó tartalmát is.

Az 1875-ben született irodalmi Nobel-díjas német író, Thomas Mann igen nagy érdeklődéssel, rokonszenvvel volt Magyarország iránt és összesen hat alkalommal járt hazánkban. Thomas Mann első magyarországi útja egy lelkes újságíró, Halasi Fischer Ödön¹ kezdeményezésére jött létre. A *Világ* című budapesti napilap munkatársa 1913 nyarán kereste fel a német író bad-tölzi nyaralójában, azzal a szándékkal, hogy a Magyarországon egyre inkább elterjedt felolvasóestek egyik vendégeként meghívja. Thomas Mann ebben az időben már tartott hasonló felolvasóesteket Bécsben. Erről a találkozásról Halasi Fischer Ödön részletesen beszámolt a *Világ* 1913. augusztus 31-ei számában: „Az egyik villában az erdő szélén, ahová alig jut emberi szó, ott lakik Thomas Mann, a mai Németország legnagyobb regényírója.”² Thomas Mann a következőkkel válaszolt a meghívásra: „Sajnálom, hogy még nem voltam Budapesten. Pedig néhány év óta Bécsbe járok, felolvasást tartok. [...] Hiszen lehet szó Budapestről is, ha van ott valami német irodalmi kör.”³ Thomas Mann azért kezdett el tehát érdeklődni hazánk iránt, mert a magyarok is elkezdtek iránta érdeklődni, s a magyar közönség fogékony volt művészetére.⁴ „Thomas Mann neve fogalom mibennünk. A magyarok sokat olvassák, kedvelt írójuk, mostanában fordítgatják is műveit.”⁵ - írja Halasi.

Valóban sok műve jelent meg ekkora már magyar fordításban, valamint számos újság, köztük a *Budapesti Napló*, valamint a *Nyugat* is közölt írásokat a német író munkásságáról. Az első magyar cikket Neményi Erzsébet⁶ írta *A művész lélektana* címmel 1904-ben a *Budapesti*

¹ 1885-1965., a *Világ* című polgári, radikális napilap egyik alapítója, munkatársa.

² THMÉM, 39.

³ THMÉM, 39.

⁴ RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei*, Akad Ny. Budapest, 1960, 390.

⁵ THMÉM, 39.

⁶ Halasi Fischer Ödön írásából kiderül, hogy Neményi Erzsébetet már ismeri Thomas Mann. Halasi a következőket idézi Manntól: „Második könyvem, a Tristan novelláskötet, éppen ma értesít kiadóm, fischer, hogy képes kiadást rendeznek belőle. E kötetből fordított magyarra néhányat Neményi Erzsébet. (...) Nem tudtam, hogy meghalt, csak

Naplóban. Neményi írásában Thomas Mann *Tristan*, valamint *Tonio Kröger* című műveiről ír, néhány novella rövidebb tartalmának leírásával együtt. Ebben az írásban a következőket olvashatjuk: „Hogy milyen a művész igazán és valójában, azt nem írta meg senki sem. Most végre Thomas Mann egy kötet elbeszélésben megadja a művész lélektanát. A kötetnek a címe: *Tristan*.”⁷ A novelláskötet magyar nyelvű fordításának megjelenésére csak 1912-ben került sor, a művet Kosztolányi Dezső fordította. 1911-ben jelent meg magyar fordításban a *Királyi fenség*⁸, amelyről Lukács György írt bírálatot *Thomas Mann új regénye* címmel 1909-ben a *Nyugatban*, valamint Góth Ernő *A Királyi fenség-ről* a *Pester Lloyd* 1909. évi 246. számában. 1913. június 15-én *Az Újságban* Bródy Sándor írt kritikát Thomas Mann sikeréről, ahol a *Der Tod in Venedig* című mű témájával kapcsolatban fejezte ki nemtetszését. A cikk éles és ugyanakkor igazságtalan kritikája egy olvasót, Tóth Wandát megindította, aki ezen felbuzdulva levelet írt a szerkesztőségnek: „nem is volt más a szándékomban, mint mindenütt Mann saját soraival valami tévedést! ... helyreigazítani, hiszen ha egymást nem akarják megérteni, kinek megértésére számíthat hát a szerencsétlen művészember?”⁹ Erről a műről Góth Ernőnek is megjelent kritikája a *Pester Lloyd* 1913. évi 76. számában. Thomas Mann műveit gyakran lehetett a *Modern Könyvtár* sorozatában is olvasni. Már az első kiadás a német író, Pikler Gyula és Kosztolányi Dezső írásaival indult 1910 júniusában. Thomas Mann novellái közül a következők jelentek meg ekkor Gömöri Jenő fordításában: *A boldogság akarása*, *Lujzácska*, *Csalódás*, *Ruhaszekrény*, *Mindernickel Tóbiás*.¹⁰

A magyarországi, polgári olvasóközönség számottevő része német származású volt, így ők eredeti nyelven olvashatták Thomas Mann műveit. Thomas Mann első magyarországi látogatásáig a *Királyi Fenség* és a *Tristan* művek mellett a *Buddenbrook-ház*¹¹, a *Tonio Kröger*¹², valamint a *Halál Velencében*¹³ című műveket ismerhették németül. A fent említett tények is bizonyítják, hogy akár pozitív olvasásélmény után írt cikk, akár negatív kritika jelent meg Mannról, mind csak azt mutatta, hogy Thomas Mann neve ekkor már benne volt a magyar irodalmi köztudatban.

csodálkoztam, hogy miért nem keres fel írásaival többé.” (forrás: HALASI Fischer Ödön, *Thomas Mann*, Világ, 1913. augusztus 31.)

⁷ THMÉM, 26.

⁸ Biró Lajos fordítása

⁹ THMÉM, 33.

¹⁰ A *Modern Könyvtár* szerzőjének, Gömöri Jenőnek nem volt elegendő pénze a szerzői honorárium kifizetésére, így ezeket az írókat arra kérte, hogy tekintsenek el ennek az összegnek a kifizetésétől. Mindhárom író hozzájárult, hogy műveik ingyen jelenjenek meg a sorozat lapjain. (forrás: GYJ 180.o)

¹¹ Lányi Viktor fordítása, 1921.

¹² Földi Mihály fordítása, 1913.

¹³ Lányi Viktor fordítása, 1914.

Thomas Mann azonban ekkor még nagyon keveset tudott országunk irodalmi tevékenységéről, bevallása szerint Bíró Lajosról, Lengyel Menyhértről és Molnár Ferencről hallott csupán. Érdeklődése ennek ellenére Halasi Fischer Ödön írása szerint igen nagy volt: „Ha megjelenik Ignotus valamelyik műve németül, küldje el nekem, nagyon érdekel [...] Nagy könyvtáram van, persze a magyar irodalomra alig hívták még fel a figyelmemet. Nagyon hálás leszek, ha gondol rám és küld könyveket [...]”¹⁴

Thomas Mann első látogatására a kezdeményező meghívás után nem kellett sokat várni, 1913 decemberében érkezett meg először Magyarországra. A felolvasóestet hatalmas hírverés előzte meg, 1913 novemberétől folyamatosan „reklámcikkek” közölt a *Világ* Thomas Mann érkezéséről és eddigi munkásságáról. A *Világ* 1913. november 21-ei számának kecsegtető felhívása: „A jövő hónapban, december 6-án a német irodalom talán legmodernebb, de mindenesetre legelőkelőbb képviselőjével köthet személyes ismeretséget a fővárosi olvasóközönség. Thomas Mann, a *Buddenbrooks* és a *Der Tod in Venedig* c. regények (!) világhírű szerzője Budapestre jön [...]”¹⁵ November 28-án a következőt írta a *Világ*: „Budapestet éri az a pikáns meglepetés, hogy ismét hallani fogja a nagy német író.”, december 6-án pedig a következő felhíváson akadhatott meg az olvasó szeme: „a szombati felolvasás hallgatói tehát egy irodalomtörténeti eseménynek lesznek tanúi.”¹⁶ A reklámra szükség is volt, ugyanazon a napon egy másik irodalmi eseményre is sor került: az osztrák író, Karl Kraus¹⁷ estjére. E furcsa szituációról írta meg Ady Endre 1913. december 1-jén a *Nyugatban* a véleményét: „én Karl Kraust mennék hallgatni. [...] Aki pedig talán mégis Thomas Mannt fogja választani egyazon este két fölolvasója közül, annak is igaza lehet.”¹⁸ A Thomas Mann-est programja a következőképpen alakult: két részlet a Felix Krullból, valamint két novella: a *Der Kleiderschrank* és a *Das Wedekind*. Az olvasóközönségnek végül nem kellett választania, Karl Kraus estjét ugyanis elhalasztották. Így Thomas Mann 1913. december 6-án elsőprő sikerrel megtöltötte a Zeneakadémia háromszáz férőhelyes kistermét. A felolvasóestet követően olyan lapok is közöltek cikkek, véleményeket az eseményről, amelyek eddig említésre sem méltatták Thomas Mann érkezését. Másnap, a *Világ* hasábjain kívül, írt még Lorsy Ernő *Thomas Mann a felolvasóasztalnál* címen a *Pester Lloyd*-ban, *Thomas Mann felolvasása* címmel közölt értékelést. Az *Újság*: „Nem könnyű író, írásainak élvezéséhez bizonyos finomodottság szükséges és

¹⁴ GYJ, 8.

¹⁵ THMÉM, 43.

¹⁶ GYJ, 11.

¹⁷ Karl Kraus (1874-1936) osztrák költő, esszéista és újságíró. *Die Fackel* című folyóirat megalapítója. Legfontosabb műve a *Die letzten Tage der Menschheit* (*Az emberiség végnapjai*) című könyvdramája.

¹⁸ THMÉM, 44.

mindenekfölött a kultúrának igaz szeretete. Igen örömdetes ezért, hogy Budapesten – amint ma bebizonyosodott – nagy közönsége van. Thomas Mannt egész este lelkesen ünnepelték.”¹⁹ A *Pesti Napló* *Thomas Mann felolvasása* címmel jelentette meg írását december 7-én, a *Magyarország* pedig *Thomas Mann a felolvasóasztalnál* december 9-én.

Az első találkozás

1913

Thomas Mann 1913. december 5-én érkezett Budapestre Bécsből. Fogadója természetesen Halasi Fischer Ödön volt. A német író a Hungária szállóban²⁰ szállt meg. Másnap az újságírók rohamozták meg Mannt, aki lelkesen adott interjúiban mesélt életéről, pályafutásáról, műveiről. Következő programként a Parlamentben tett látogatást, ahol találkozott többek között Ignotussal és Rippl-Rónai festőművésszel is. Előfordulhat, hogy Kosztolányi Dezsővel is ekkor találkozott először. Kosztolányi szűk évtizeddel később így ír a *Pesti Hírlap*ban 1922. január 8-án: „Eljött a parlamentbe is, mert – mint mondotta – soha életében nem volt még a parlamentben, és ott a karzaton találgatta az ismeretlen magyar szavak értelmét, egy költő játszó kedvével az emberek bajuszáról és nyakkendőjéről próbálta megállapítani, ki a pénzügyminiszter, és ki az ellenzéki képviselő.”²¹ Kosztolányi felesége nem emlékezett pontosan az első találkozásra. Ennyit ír róla: „Megismerkedtünk Thomas Mann-nal. Először jött most Budapestre. Rippl-Rónai műtermében találkozunk, majd egy kávéházban, ahol egy bűvész is jelen van. Thomas Mann élénken felfigyel Kosztolányira. Kettejük bohóc-arca kissé rokonnak rémlik.”²² Fennmaradtak Thomas Mann feljegyzései is címszavakban az akkori budapesti programjáról: „December 6. Másnap a Parlamentben. [...] Lakkcipő. Ebéd a szállóban Kosztolányival. [...] Autón a Zeneakadémiára. Felolvasás. [...] Vacsora Bíróékkel, Kosztolányival stb. a szállóban. A kis Kosztolányinének rózsákat vettem.”²³ A feljegyzés folytatása: „December 7. Rippl-Rónaihoz. Múterem. [...] Kosztolányiék. Ebédre a szállodába. [...] Kávéház. A bűvész. Elkísérnek a szállodába.”²⁴ Kosztolányinak egy 1935-ös cikkében²⁵ írtak világossá teszik Thomas Mann „Lakkcipő”

¹⁹ THMÉM, 52. / *Az Újság Thomas Mann felolvasása* 1913. dec. 7

²⁰ Grand Hotel Hungaria: A Dunaparton található elegáns szállodasor egyike volt, a Carlton és Bristol szállókkal egy épülettömbben. A második világháborúban megsemmisült. Jelenleg a Duna Intercontinental szálloda áll a helyén.

²¹ THMÉM, 70.

²² KDné, 211.

²³ THMÉM, 54.

²⁴ Uo..

²⁵ *Pesti Hírlap*, 1935. február 1-jei száma

feljegyzését: „Huszonkét évvel ezelőtt ismerkedtem meg vele.[...] A régi Váci utcán sétálgattunk [...] De eszébe jutott, hogy estére előad, s poggyászában nem hozott magával lakkcipőt. Bementünk egy boltba lakkcipőt vásárolni. [...] Fölpróbált egyet, járkált az eléje teregetett gyökérszőnyegen, lesandított a vadonatúj cipőre, nézegette magát a tükörben is valami alig észrevehető öngúnyoló mosollyal. [...] Választott egy cipőt. „Azt hiszem, ez jó” – mondotta.”²⁶ Kosztolányiné minden bizonnyal erre a december 7-ei napra emlékezett vissza, amikor ő találkozott először Thomas Mann-nal, de Mann feljegyzései és Kosztolányi későbbi cikkei megerősítik, hogy már december 6-án találkozott a német és a magyar író. Thomas Mann ezen kívül csak felületesen említi meg ezt a találkozást, például egy 1922-ben készült interjúban: „Mikor ezelőtt két (!)²⁷ évvel Budapesten jártam, két nagyon érdekes ismerettségre tettem szert, melyeket továbbra is ápolni akarok: Kosztolányi Dezső és Rippl-Rónai József ismeretségére.”²⁸ Ekkor azonban nem sokáig maradt Magyarországon, december 8-án a reggeli órákban utazott el Münchenbe.

Halasi Fischer Ödön még a német író érkezése előtt megküldte Mann-nak Kosztolányi *Die magische Laterne* című munkájának német nyelvű válogatását, amelyet a heidelbergi Saturn-Verlag adott ki. Ha a német író nem olvasta is el a magyar író művét, de legalább Kosztolányi nevével így már a magyarországi látogatása előtt találkoznia kellett.²⁹

Thomas Mann hazatérte után, december 11-én, annak a Jakob Wassermann³⁰-nak írt levelében számol be magyarországi élményeiről, akivel együtt töltötte a napokat Bécsben, mielőtt a budapesti felolvasóestre utazott: „Pesten nagyszerűen ment a dolog: életemben így még nem ünnepeltek és hordtak a tenyerükön. Maga a kulturminiszter³¹ is fogadott [...]”³² Valamint ezen a napon írt köszönő levelet Halasi Fischer Ödönnek is a meghívásért és a kellemes fogadtatásért. A levélben a következőket írja Mann: „szeretnék Önnek még egyszer köszönetet mondani azért a valóban nagyszerű vendéglátásért, amiben Budapesten részesítetett. E napok, az akkor szerzett ismeretségekkel, látványaikkal és élményeikkel, igazi nyereség nekem, amelyre mindig hálával fogok emlékezni. [...] Kérem adja át a legszívélyesebb üdvözlétemet új budapesti barátainak,

²⁶ THMÉM, 213.

²⁷ Elírás, 9 évvel azelőtt járt Budapesten.

²⁸ THMÉM, 72.

²⁹ SCHWEITZER Pál, Utóhangok Thomas Mann első budapesti látogatásához, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00394/pdf/itk_EPA00001_1998_03-04_562-565.pdf

³⁰ Német-zsidó származású író. 3 évig Münchenben élt, ahol barátságot kötött Thomas Mannal és Rainer Maria Rilkével.

³¹ A kultuszminiszter ekkor Dr. Jankovics Béla volt.

³² SCHWEITZER Pál, Utóhangok Thomas Mann első budapesti látogatásához, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00394/pdf/itk_EPA00001_1998_03-04_562-565.pdf

különösen Kosztolányi úrnak és feleségének, továbbá mondjon köszönetet a nevemben mindnyájuknak a baráti fogadtatásért. A roppantul kedves kis Kosztolányinéval pedig tudassa, hogy legidősebb leánykám rendkívül örült a kis láncnak.”³³ Se Kosztolányiné visszaemlékezésében, se egyéb feljegyzésben nem esik azonban szó arról, milyen láncot küldhetett Kosztolányiné az ekkor nyolcéves Erika Mann-nak.

Kilenc év után ismét Magyarországon

1922

A friss kapcsolat Thomas Mann és Magyarország között elég gyorsan és viszonylag hosszabb időre megszakadt a világháború kitörése után. Egyetlen kapcsolat élte túl ezt az időszakot és a nagy távolságot: Kosztolányi Dezső és Thomas Manné, akik levelezésben maradtak egymással. Egyetlen találkozás elég volt ahhoz, hogy olyan szimpátiát érezzenek, amely levelek segítségével kilenc éven át fenntartható volt. Az újabb kapocs kialakításában nagy szerepe volt a Bécsben élő magyar emigránsoknak,³⁴ akikkel Mann kapcsolatba került. Valószínűleg ezekre az évekre tehető Hatvany Lajos és Thomas Mann megismerkedése is. 1922. január 10-én este érkezhetett Thomas Mann ismét Magyarországra. Ezúton feleségét, Katie Mannt is elhozta magával.

Érkezését megelőzve megjelent egy Kosztolányi-cikk a *Pesti Hírlap* január 8-ai számában. A cikk megjelenésének minden bizonnyal ismét előkészítő szándéka volt, Thomas Mann felolvasóestjének népszerűsítése, valamint Kosztolányinak a német író iránti elkötelezettsége jeléül egyfajta nyilvános üdvözlő gesztus is volt. A háború és politikai nézetek miatti gondok eltávolították Mannt és Magyarországot. A cikknek olyan tartalmúnak kellett lennie, amely a magyar olvasóközönséget és Thomas Mannt ismét közelebb hozza egymáshoz. Kosztolányi cikkét három részre lehet osztani. Az első részben Mann írói kiválóságáról ír, hogy milyen csekély az olyan írók száma, mint Thomas Mann: „Kevés író van a földön. [...] egyre ritkábban mutatkoznak olyanok, kik végzetet és igazságot árasztanak. Ő ezek közé tartozik.”³⁵ A második részben felidézi első és addig egyetlen látogatását, annak benyomásait, hogy már az első

³³ U.o.

³⁴ Bécsi emigráció: A fehér terror elől sokan külföldre menekültek. Az emigráció egyik központja Bécs volt. A magyar emigránsok közül sokan publicisztikai tevékenységet is folytattak, ezzel leleplezve a magyarországi helyzetet. Magyarországon, a Kosztolányi által szerkesztett *Pardon* rovat egyre inkább az emigrációba menekült irodalmi és politikai személyeket kezdte támadni. Kérdéses, hogy ezen cikkek közül bármelyiket is Kosztolányi írta volna, a cikkeket ugyanis négyen írták: Kállay Miklós, Lendvai István, Bangha Béla és Kosztolányi Dezső. Valószínűleg Kosztolányi kérésére az emigrált Kassák Lajos nevét nem említik. (forrás: SZMM, 169-180.)

³⁵ THMÉM, 69.

alkalommal milyen barátságos és érdeklődő volt országunkkal kapcsolatban. Kosztolányi ekképp fogalmaz: „Pár évvel ezelőtt még békében nálunk járt, és akkor értelmetlenül melléje kerültem, néhány napot a társaságában tölthettem. Ez az együttlét, mely nem volt se közeli, se bizalmas, a maga külsőségében nevelő hatással volt reám, mert az írás e mestere személyes mivoltában is azt a vonzóerőt sugározza, mint munkái.”³⁶ Ez a cikk tartalmazza a lakkipó-vásárlás és a parlamenti látogatás leírását is. A harmadik rész már a történelem okozta megosztottságot, feszültséget próbálja enyhíteni, talán védeni is a német író: „Eddig sohasem gondoltam arra, hogy német. Most, mikor ismét idejön, erre gondolok. Azóta olyan nagy rázkódtatás érte a nagy népet, melyre még nem volt példa a történelemben, s az ország, melyet viszontlát, ízekre tépve fogadja őt. Thomas Mann, aki távol áll minden politikától, a háború végén, közvetlenül a német forradalom kitörése előtt, kötelességének érezte, hogy mint a szépség és lelkiismeret írója, dacolva a fél világgal és egy divatos eszmeáramlattal, hitet tegyen az életakarat mellett, melyet csak „német militarizmus”-nak neveznek, és megvédje a németiséget [...]”³⁷

Thomas Mannt valóban egy gondterhelt, a trianoni döntés után érthetően megrázkódtatásokkal teli ország fogadta. A kisebb országterület ráadásul magával vonta az olvasóközönség megcsappanását is.³⁸ Erről a látogatásról nehéz adatokat találni, hiszen Magyarországon szinte elakadtak az irodalmi tevékenységek és az újságok sem tudták tartani a színvonalukat. Thomas Mann Győri Judit állítása szerint január 10-én este érkezett Budapestre³⁹ Ezt alátámasztja két *Pester Lloyd*-cikk is. A január 11-én megjelent cikkben a következőt olvashatjuk Weisz Juliántól, aki a cikket valószínűleg 10-ére vonatkozva írta: „Thomas Mann néhány óra múlva érkezik Budapestre, hogy itt számos tisztelőjének adjon elő régi és új műveiből.”⁴⁰ A másik cikk címe: *Thomas Mann-nál Budapesten*, ez a *Pester Lloyd* január 12-ei számában jelent meg, és január 11-ei történéseket idéz fel: „Thomas Mann – aki tegnap óta feleségével Budapesten tartózkodik – Lukács József udvari tanácsos művészetet pártoló házában lelt barátságos otthonra. Amikor ma fölkerestük, éppen Bartók Béla és Kosztolányi társaságában találtuk.”⁴¹ Ebből az is kiderül, hogy január 11-én a Lukács-villa előcsarnokában megtartott sajtófogadáson Kosztolányi is jelen volt.

A felolvasóestre január 12-én került sor a Zeneakadémián, azonban ezúttal a nagyterem telt meg érdeklődőkkel. „A Zeneművészeti Főiskola nagytermében ma este háromnegyed

³⁶ Uo.

³⁷ THMÉM, 70.

³⁸ SZMM, 153.

³⁹ GYJ, 32.

⁴⁰ THMÉM, 71.

⁴¹ THMÉM, 74.

kilenckor megjelent Thomas Mann és még publikálatlan regényéből, a Varázsinasból⁴² olvasott el egy fejezetet válogatott közönség előtt [...]”⁴³ - írja a *Pester Lloyd*. A válogatott közönség alatt a szerző nem azokat érti, akik ismerik és ténylegesen érdeklődnek a Mann-i irodalom iránt, hanem inkább egyfajta sznob entellektüelek csoportját takarja, akiket a felhajtás vonzott.⁴⁴ A publikálatlan regény, pontos címén *Der Zauberberg*, magyarul *A varázshegy* egyik fejezetét a magyar olvasóközönség is olvashatta a *Nyugat* januári számában Kosztolányi Dezső fordításában⁴⁵. A szöveg előbb jelent meg magyarul, mint németül: „Thomas Mann, a modern német próza mestere, január 12-én Budapesten felolvasó-estélyt tartott, melyen bemutatta kéziratban lévő regényének a „Varázshegy”-nek (Zauberberg) egyik remekbe készült fejezetét. [...] Az alábbi részlet a regényhősnek a szanatóriumban töltött első napjait írja le. Ezt a fejezetet a német lapokat és folyóiratokat megelőzően elsőnek közöljük a kiváló író figyelmes kedvességéből, aki ezzel a *Nyugat* iránti rokonérzésének óhajtott kifejezést adni. A fordítás Kosztolányi Dezső műve.”⁴⁶ Az 1922-es felolvasóestje nem keltett túl nagy sajtóvisszhangot, kevés igazán tartalmas cikket olvashatunk erről a pár napról. Gyergyai Albert írt erről az eseményről levelet, mint Tonio Kröger, úgy, ahogy ő külső szemmel ezt az estélyt megítélte: „Felolvasást tartottam, Lisaweta, készülő regényemből olvastam fel káprázatos teremben, előkelő közönségnek, amely miután kedvére megbámulta az eléje vezetett rinocéroszt [...] többé nem titkolt türelmetlenséggel gondolt a ruhatár tolongására, vacsorai hidegsültjére, vagy az éjjeli kávéház pattogó négermuzsikájára, s nem jöttek hozzám [...]”⁴⁷ Siró György írása *Az Újságban* sem az est sikerét emeli ki: „Leginkább nők, korosabb asszonyok, fiatal lányok vegyesen foglalták el a széksorokat. De voltak ott férfiak is. Mindenki, kinek attrakció egy élő költő. [...] Thomas Mann minden póz nélkül ül le felolvasó asztala mellé. [...] A hangja színtelen és nem éppen messzehangzó [...] A szó, mint lassan ömlő folyó, egyhangúan, folyamatosan ömlik ajkáról. Ha valaki idegen tévedne a terembe, azt hinné, hogy egy pápaszemes német professzor tart előadást valami elvont algebrai kérdésről. [...] Az emberek kezdenek izegni-mozogni a székükön. Minden erejüket összeszedik, hogy még figyelni tudjanak.”⁴⁸ Az 1922-es felolvasó est ugyan mérsékeltebb, visszafogottabb körülmények között, de lelkes ünneplés formájában zajlott.

⁴² A cikk szerzője minden bizonnyal elérte a címet. Írásában panaszkodott is: „Távolabb, hátul, a kiejtett szó, különösen a mély hangzású szavak nem voltak egész világosan érthetők” Német nyelvű cikkében a *Der Zauberlehrling* címet adta. A mű mai pontos címe: *A varázshegy (Der Zauberberg)*

⁴³ THMÉM, 79.

⁴⁴ GYJ, 35.

⁴⁵ Az egész regényt később Turóczi-Trostler József fordította.

⁴⁶ *Nyugat*, 1922. január, 2. szám

⁴⁷ GYJ, 43.

⁴⁸ SIRÓ György, Thomas Mann felolvasása, *Az Újság*, 1922. január 13.

Előfordulhat, hogy már ez évi találkozásuk alkalmával szó lehetett róla, hogy Thomas Mann írjon előszót Kosztolányi *Nero, a véres költő* című regényéhez.

1923

A következő évben ismét felolvasóestekre indult Thomas Mann, Budapestre április 2-án érkezett.⁴⁹ Előadásainak címe: *Okkult élmények*. Az előadás anyagának közlési engedélyét szintén a *Nyugat* kapta meg. 1923. április 15-ei számában jelent meg *Thomas Mann: Willi, a médium* címmel. Ezen írása is előbb jelent meg magyarul, mint németül: „Részlet Thomas Mann legújabb „Okkulte Erlebniss” című írásából, amelyet nemrég Budapesten is felolvasott, s amelynek legjelentékenyebb részét, a nagy író szívességéből, a kéziratból fordítva, a *Nyugat* közöl legelőször.”⁵⁰ Másnap a riporterek foglalták le Thomas Mann-t és a magyar irodalomban való tájékozottságáról faggatták. Ismeretei ebben a témában láthatólag sokat gyarapodtak az elmúlt években, véleménye szerint ezt a fordításoknak köszönhette, amelyek révén a német közönség számára is elérhetővé vált a magyar irodalom jelentékeny része: „Amióta a magyar irodalmat intenzívebben fordítják német nyelvre, nagy gyönyörűséggel ismerkedem meg egyik magyar író után a másikkal [...]”⁵¹ - válaszolta a *Pesti Napló* egyik riportérének. Az általa ismert magyar írók sorában megemlítette Kosztolányi nevét is: „[...] ismerem továbbá Kosztolányi Dezsőt”⁵² [...]”A felolvasóestre április 4-én fél hatkor került sor, ismét a Zeneakadémia nagytermében. Kérdéses, hogy ez alkalommal találkozott-e Kosztolányi és Mann.

Vannak levelek, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy Mann adott Kosztolányi véleményére, és számított a segítségére, ha a műveinek magyar kiadásáról volt szó. Hosszú eszmefuttatást olvashatunk például Thomas Mann 1923. november 24-ei levelében, melyben próbálja összevetni, hogy a Dante vagy a Genius kiadóval járna-e jobban művének fordításával és kiadásával, majd a döntést végül Kosztolányira hagyja: „felmerül az a kérdés, vajon nem járok-e rosszabbul a Dantéval, mint a Geniusszal, anyagi szempontból [...] ha úgy véli, hogy e kedvezőbb ajánlat folytán lemondhatom a Geniust, s vállalhatom ezért a felelősséget, továbbá, hogy a Dante szilárd vállalkozás, akkor átmennék ehhez a kiadóhoz, mindenestül (vagyis A varázsheggyel, a Királyi fenséggel és a többi könyvvel együtt), és felhatalmazom Önt, hogy

⁴⁹ GYJ, 46.

⁵⁰ *Nyugat*, 1923. 8. szám

⁵¹ THMÉM, 96-99. *Pesti Napló*, Beszélgetés Thomas Mann-nal irodalmi problémákról és okkult lelki jelenségekről, 1923. április 4.

⁵² Uo.

minden további nélkül tegye meg ezt a lépést helyettem [...] Ez természetesen azt jelenti, hogy a döntést bizonyos mértékben Önre hárítom, de Ön valóban jobban tudja mérlegelni mindkét szempontot, mint én, s nagyobb lehetősége van a döntésre, mint nekem.”⁵³ Végül Thomas Mann a Királyi fenség című regénye kiadásának a jogát a *Dante* könyvkiadó kapta meg és ezzel kapcsolatban írt Kosztolányinak is pár sort „Volna olyan kedves egyszer majd utánanézni, hogy áll a Dante a Királyi fenség magyar kiadásával?”⁵⁴ A *varázshegy* kiadásának jogát viszont a *Genius*-nak adta: „Mint tudja, A varázshegyet a Genius adta ki...” – írta Mann évekkel később Kosztolányinak.⁵⁵ Nem tudni, Kosztolányi javasolta-e ezt a megoldást, vagy mégis a német író döntött ekképpen, mivel Kosztolányi válaszlevele vagy elveszett, vagy lappang.

A huszas években levelezésük azonban láthatólag megélénkült, talán épp a híres Nero-előszó miatt.

Nero, a véres költő

Keletkezéstörténet

A mű keletkezésének ideje, Kosztolányi Dezsőné írása szerint, 1921 tavasza, de Kosztolányi maga is ír már egy 1921 húsvétján keletkezett levélben a regényről egyik Amerikában élő barátjának, Reményi Józsefnek. Kosztolányiné szerint a mű alapötletét egy irodalmi vita váltotta ki Kosztolányi Dezső és a Magyar Írók Nemzeti Szövetségének alapítója, Szabó Dezső között, ami nyilvánosan, a sajtóban zajlott. Az egyik legérdekesebb mozzanat a regény keletkezéstörténetében, hogy maga az író állítása szerint minden háttér-információ nélkül kezdett neki a munkálatoknak: „Nero császárról regényt írtam, anélkül, hogy tudtam volna, melyik korban élt [...]”⁵⁶ Ezzel az állítással szemben igenis ismernie kellett a forrásokat, amik segítettek neki tájékozódni az ókori Rómában. Erre bizonyítéknak szolgálnak a fennmaradt levelek, jegyzetek és a regényben is találunk erre való utalást. Pontosán saját kora és a császárkori Róma közötti hasonlóság ösztönözte arra, hogy mélyebben foglalkozzon a témával, illetve később egy interjúban és egy Gorkijnak írt levelében egyik római élményére hivatkozott. Magánlevelek is alátámasztják azt az információt, miszerint már 1905-ben tervezte egy császárdráma megírását, amelynek még Julianus, az apostata császár lett volna a főszereplője.⁵⁷ Ennek a császárnak a

⁵³ THMÉM, 108.

⁵⁴ THMÉM, 112.

⁵⁵ THMÉM, 154.

⁵⁶ KF, 69.

⁵⁷ KF, 69.

koráról is rengeteget olvasott: „Nagyon komolyan olvasok. Immár a harmadik könyvet bújtam át, melyben Julian lelki világát láttam bemutatva.”⁵⁸ Saját korát nézve, a világháború idején egyre inkább érdekli Kosztolányit a hanyatlás témaköre, így jut el a Nero-kori császársághoz. A „mai kor szétesésében a legapróbb részletekig hasonlít Nero korához.”⁵⁹ Több könyvtárban is olvasott a témába vágó műveket, hogy minél tájékozottabb legyen, így többször megfordult a Fővárosi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, valamint az MTA könyvtárában is. A mű megszületésével kapcsolatban még két másik regényt kell megemlíteni, amelyet minden bizonnyal forgatott Kosztolányi. Ezekben a művekben is a főszereplők érdekes lélektani állapotban élik mindennapjaikat, saját maguk lényével nincsenek kibékülve. Eme két mű *Huymans Á rebours* és *Oscar Wilde Dorian Gray arcképe*. Mindkettőt Kosztolányi fordította magyarra.⁶⁰ A regényt még az utolsó pillanatokban is tökéletesítette, ehhez segítséget kért egy 1921 májusában keletkezett levelében Révay Józseftől és szintén őt kérte fel a regény ókortudósi szemmel való áttekintésére. A mű körülbelüli befejezésének dátumát is egy magánleveléből tudjuk, amelyet 1921 augusztusában Reményi Józsefnek címzett: „Elkészültem regényemmel. A *véres költő* a címe...”⁶¹

A regény az olvasók kezében

Maga a regény 1921-ben augusztus és december között jelent meg folytatásokban, nyolc részletben, a *Nyugat*ban. A befejező részekkel párhuzamban már folytak a regény könyvalakban való megjelenésének a munkálatai.⁶² Címe eredetileg *A véres költő* volt, amint az előbb említett Reményinek szóló levélből is kiderül. Ezen a címen jelent meg először könyvformában Kállay Miklós előszavával 1921 végén, és csak a második kiadástól lett a címe *Nero, a véres költő* (1929), amelynek már előszavaként Thomas Mann dicsérő levelét olvashatjuk. A cím változtatásának oka, valószínűleg, az olvasók figyelemfelkeltése volt, hogy így előre tisztában legyenek vele, kiről is olvashatnak majd a műben.⁶³ Kosztolányit eme művéért a Magyar Tudományos Akadémia Péczely-díjjal jutalmazta.⁶⁴

⁵⁸ KDLN, 60. levél, 77.

⁵⁹ SZMM 212.

⁶⁰ KF, 71.

⁶¹ KDLN, 459.

⁶² KK 892.

⁶³ SZMM, 205.

⁶⁴ KDné, 242.

A mű rendkívüli nemzetközi visszhangot ért el. A történelmi-lélektani regény népszerűségét jól mutatja, hogy tizenhat idegen nyelvre fordították le, nevezetesen: német, angol, lengyel, olasz, finn, román, szlovák, örmény, észt, holland, spanyol, cseh, horvát, orosz, francia és vietnámi nyelvekre,⁶⁵ s azon kevés művek közé tartozik, amelyeket szívesen fordítanak újra. Nemrég jelent meg az új holland fordítás, és készül új francia fordítása is.

A felsorolt idegen nyelvek közül elsőként német nyelven jelent meg, *Der blutige Dichter* címmel, 1924-ben Stefan Isidor Klein⁶⁶ fordításában. Klein a magyar irodalom kiemelkedő osztrák közvetítője volt. Ő fordította a korszakot meghatározó magyar nyelvű műveknek - a *Nyugat* írói műveinek - nagy részét németre. Kötetbeli fordításként elsőként 1913-ban Kosztolányi *Magische Laterne* című novelláskötetét. Valószínűleg ezt a művet olvasta Thomas Mann először Kosztolányi Dezsőtől. Kosztolányitól fordított Klein a legtöbbet a magyar írók közül.⁶⁷ Kosztolányi 1922. január 19-ei, Reményinek szóló leveléből tudjuk, hogy Klein már ekkor dolgozott *A véres költő* német fordításán Frankfurtban. Kosztolányi *Nerója* több kiadást is megélt Németországban, amelyek folyamatosan - kisebb megszakítást leszámítva - és kis időközönként jelentek meg. Az eddigi német nyelvű kiadások évszámai: 1924, 1926, 1929, 1964, 1966, 1979, 1981, 1984, 1986, 1990.⁶⁸

A regény sikeréhez nagymértékben hozzájárult a német szellemi élet egyik vezetőjének, Thomas Mannak a támogatása. Ezt igazolja, hogy Németország vezető napilapja, a *Frankfurter Zeitung* az előszót 1924-ben kitüntetett helyen közölte a következő címmel: Mann Thomas: *Ein Vorwort statt der Besprechung*. A német kritikusok leginkább Kosztolányi lélekábrázoló, pszichológiai művészetéért rajongtak. Elismerő szavakat írtak a műről többek között a *Vossische Zeitung*-ban, a *Die Literatur*-ban, a *Bücherwelt*-ben, és a *Der Querschnitt*-ben.⁶⁹

⁶⁵ KK, 855-860.

⁶⁶ Stefan Isidor Klein, 1889. május 10-én Bécsben született. Nyolc éves korában Holicskán (Holič) tanul meg magyarul. Jogot, majd bölcsészettudományt tanult. Tanulmányai után visszatért Holicskára, ahonnan kapcsolatba lépett magyar írókkal és német kiadókkal. 1913-ban Budapesten élt és a Pester Lloyd szerkesztőségében dolgozott. Kapcsolatait többnyire levelezéssel tartotta fenn. Kosztolányi számos írását fordította német nyelvre. 1960. október 6-án hunyt el. Forrás: SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 67-79.

⁶⁷ SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 67-79.

⁶⁸ KK, 855-856.

⁶⁹ SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 106-107.

A regény előszava

Kállay Miklós előszava az 1921-es kiadásban

Az első könyvkiadást a Genius kiadó gondozta Kállay Miklós szerkesztésével, amelynek előszavaként szintén Kállay szavait olvashatjuk. Ebben a rövidke leírásban Kállay bemutatja Kosztolányi pályáját, Kosztolányit, mint költőt, mint kritikust és mint író is.

A szöveg első bekezdésében Kállay költői képek sűrűségével írja körül Kosztolányi világát, néha megidézve a költő által írt műveket. Ilyen például a következő mondata: „Négy fal közé zárt rabdiák [...]”⁷⁰ Magát Kosztolányit mimózaalkú örökgyermek és spleenes világfi ötvözetének írja le, egy szabadkai Oszkár Wilde-nak. Kállay rájátszik arra a tényre, hogy Kosztolányi igen nagy számban fordította Oscar Wilde műveit magyar nyelvre. A következő bekezdésben kitér Kosztolányi egyedülállóságára, költészetének újdonságára Magyarországon, amelynek színvonala felér a nyugati dekadens költészet szépségeivel, akinek hazánkban nincs elődje. Kállay Miklós szerint Kosztolányi szavai megindítják az olvasó érzékeit, egyszerre hatnak a tapintásra, ízlelésre, szaglásra, a hallásra és a látásra. A magyar költőt ezidáig a magyar irodalmi élet megújítása teljesen lefoglalta, de most tehetségét a regényírás területén is megmutatja első művével, *A véres költő*vel. Habár Kállay Miklós ezen írása, a regény előszavának készült, mégis csupán pár sort ír a regényről és annak főszereplőjéről, Neróról. Nero karakterét Kállay három személyiség elegyének jellemzi: a gyermek, a gonosztevő és a költő ötvözete. Pusztulását vágya okozza, amellyel „lelke röpte nem tud lépést tartani”.⁷¹ Megemlíti Kosztolányi vonzódását az ókori Rómához, valamint, hogy az embert, mint változhatatlan lényt ábrázolta. Az akkori idők és Nero korának hasonlóságait Kállay is felfedezi a műben, de az sem elképzelhetetlen, hogy Kállay tudott Kosztolányi vélekedéséről, miszerint párhuzam vonható a két kor között. Az előszó nyelvezete nagyon művészien megformált, hosszú, tekervényes mondatai viszonylag sok idegen eredetű szót rejtenek, ilyenek például: epigon, spleen, valór, bachanal, lupercalia, neurasztenia.

Kállay előszava inkább szól Kosztolányi kiemelkedő művészetének dicséretéről, lírájának páratlanságáról, mintsem a regényről. Kállay leírása alapján Kosztolányi lírikusként írta novelláit és kritikai írásait is, sőt, *A véres költő* című regényét is „gazdag lírai hangszereléssel”⁷² írta meg.

⁷⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A véres költő*, Genius Kiadó, Budapest, 1921.

⁷¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A véres költő*, Genius Kiadó, Budapest, 1921.

⁷² KOSZTOLÁNYI Dezső, *A véres költő*, Genius Kiadó, Budapest, 1921.

Thomas Mann előszó-levele német és magyar nyelven

München, 4.VI.23.

Lieber Herr Kosztolányi,
bewegt scheide ich von Ihrem Manuskript, diesem Kaiser- und Künstlerroman, mit dem Sie die Hoffnungen erfüllen, ja übertreffen, die sich seit dem Novellen der „Magischen Laterne“ an Ihr feines und starkes Talent knüpfen. Ihr Wachstum kann kaum etwas Überraschendes haben für den, der sich an Ihren Anfängen erfreute. Und doch möchte ich Ihren „Nero“ überraschend nennen, mit dem Hinzufügen, daß ich dies Wort, angewandt auf ein Kunstwerk, als eine sehr starke Lobeserhebung empfinde. Es will sagen, daß das Werk mehr ist als ein Produkt der Kultur und eines nationalen oder selbst europäischen Niveaus; daß es das Zeichen persönlichen Gewagtheit an der Stirne trägt, aus kühner Einsamkeit stammt und unseren Sinn mit einer Menschlichkeit, die wehe tut, so wahr ist sie, berührt. Das ist das Wesen des Dichterischen. Das andere ist Akademie, selbst wenn es sich sansculottisch gebärden sollte. Sie gaben in geruhig-herkömmlicher Form ein freies und wildbürtiges, ein irgendwie ungeahntes Buch. Sie gestalteten in einem zweifellos wohl studierten Zeitgewande, das nicht einen Augenblick kostümlich-theatralisch, nicht einen Augenblick archäologisch wirkt, so leicht und selbstverständlich wird es getragen, Sie gestalteten, sage ich, unter historischen Namen Menschlichkeiten, deren Intimität aus letzten Gewissenstiefen stammt. Ihr schlimmes und schamhaft stolzes Wissen um Kunst und Künstlertum, Sie ließen es eingehen in diesen Roman des blutig-qualvollen Dilettantismus und verliehen ihm damit alle Tiefe und Melancholie, alles Grauen und alle Komik des Lebens. Ironie und Gewissen, sie sind eins, und sie bilden das Element der Dichtung. Nero ist wild und groß zuweilen in seiner verzweifelten Ohnmacht; aber als Figur stelle ich Seneca über ihn, diesen Dichterhölfling und Sophisten von Meisterglätte, der dennoch ein wirklicher Weiser ist, ein wahrhaft großer Literat, und dessen letzte Stunden mich erschüttert haben, wie wenig es in Leben und Kunst. Die Szene gleich, wo er und der Kaiser einander ihre Gedichte vorlesen und sich gegenseitig belügen, ist köstlich. Doch läßt sie sich an durchdringender Traurigkeit freilich nicht vergleichen mit jener anderen, der mir liebsten wohl in dem ganzen Werk, wo Nero in steigender Wut und Pein, ein wahrhaft menschlich Beleidigter, vergebens um das kollegiale Vertrauen des Britannicus wirbt, des Britannicus, der die Gnade, das Geheimnis besitzt, der ein Dichter ist, und der in dem stillen und fremden Egoismus seines Künstlertums den Hilflos-Gewaltigen gleichgültig von sich stößt, zu seinem Verderben. Ja, das ist gut, ist vortrefflich, ist meisterhaft. Und es gibt mehr dergleichen in dem Roman, dessen eigentümliche Intimität sich übrigens nicht nur im Seelisch-Innere menschlichen, sondern auch im Sozialen bewährt, und der mit ganz leichter, austrenungsloser Gebärde Bilder und Szenen aus dem Leben der antiken Weltstadt emporruft, die amüsanteste Gesellschaftskritik sind.
Ich freue mich, lieber Kosztolányi, Sie vor anderen beglückwünschen zu können zu diesem schönen Werk. Es wird dem ungarischen Namen, dem von Petőfi und Arany bis auf Ady und Móricz Zsigmond so viele Verkünder erstanden sind, zu neuer Ehre gereichen, und es wird Ihren eigenen jungen Namen deutlicher hervortreten lassen unter denen, die heute das geistig-kulturelle Leben Europas bezeichnen.

Ihr sehr ergebener
Thomas Mann⁷³

Kedves Kosztolányi;

Megindultan válok meg kéziratától; ettől a császár- és művészregénytől, mert vele Ön betöltötte, sőt felülmúlta azokat a reményeket, melyek a Magische Laterne novellái óta finom, erős tehetségéhez fűződtek. Fejlődése aligha lehet meglepő annak, aki már kezdő munkáinak örvendezett. És azért mégis meglepőnek szeretném nevezni az ön Neróját azzal a hozzátevéssel, hogy ezt a szót művészi alkotásra alkalmazva igen erős dicséretnek érzem. Azt jelenti, hogy ez a munka több, mint a műveltség és egy nemzeti vagy akár európai színvonal terméke, hogy egyéni merészesség jelét viseli homlokán, bátor magányból származik, lelkünket erős újszerűséggel érinti, s olyan emberiséggel, hogy fáj, annyira igaz. Ez a költészet mivolta és hatása. A többi akadémia, még akkor is, hogyha forradalmasan hadonászik. Ön nyugodtan-szokott formában szabad és szilaj, valahogy nem-sejtett könyvet adott. Ön felöltöztetett kétségtelen jól tanulmányozott, korszerű ruhába, mely egy pillanatig se hat jelmezesen és színházián, egyetlen pillanatig se hat régészeten, mert könnyen és magától értetődően viselhető. Ön - mondom - felöltöztetett történeti nevek alatt emberi lényeket, kiknek bensősége a lelkiismeret legmélyebb mélyéből fakad. A művészetről és művészeletről való kaján és szemérmes-büszke tudását beleömlesztette a véresen-fájó dilettantizmus regényébe, s ezáltal elmélyítette az élet minden mélységét és melabúját, minden borzalmát és nevetségességét. Ironia és lelkiismeret: ez a kettő egy, s ez alkotja a költészet alapját. Nero sokszor vad, féktelen és nagy, kétségbeesett ájultában: de mint alakot főljé helyezem Senecát, ezt a mesterien-sima költő-udvaroncot és sophistát, aki azért valódi bölcs, igazán nagy irodalmár, és akinek utolsó órái annyira megráztak engem, mint kevés dolog az életben és művészetben. Hasonlóan pompás az a jelenet is, hol ő és a császár kölcsönösen felolvassák költeményeiket és kölcsönösen hazudoznak egymásnak. De ez a jelenet nyilván nem is hasonlítható a másik átható szomorúsághoz, mely nekem az egész munkában a legkedvesebb, ahhoz, ahol Nero fokozódó dühében és gyötrelmében, mint igazán és emberien sértett, hiába akarja megszerezni Britannicus kártársi bizalmát, aki a Kegyet, a Titkot bírja, aki költő, s aki művészváltának csöndes és idegen önzésében a gyámoltalanul-erőszakos császárt közönyösen ellöki magától - a pusztulás felé. Igen, ez jó, ez kitűnő, ez mesteri. És több ilyesmi van a regényben, melynek sajátos meghittsége különben nemcsak a lelki-benső, hanem a társadalmi életben is érzik: egészen könnyű, erőfeszítéstől mentes mozdulattal képeket, jeleneteket бүвől fel az antik világváros életéből, melyek nagyon érdekes társadalmi bírálattal szolgálnak.

Örvendek, kedves Kosztolányi, hogy Önt mások előtt is üdvözölhetem e szép munkája alkalmából. A magyar névnek, melynek Petőfitől és Aranytól kezdve Adyig és Móricz Zsigmondig annyi hirdetője akadt, új becsületet hoz majd, és ifjúi nevét még inkább azok sorába lépteti, akik ma Európa szellemi és műveltségi életét jelentik.

München, 1923. május 23.

Igaz híve:
Thomas Mann⁷⁴

⁷³ MANN Thomas, *Kosztolányi Dezsőhöz*, OSZK Levelestár, Növedéknaplószám: V. 1273/183/1963 1923.

⁷⁴ A levél Kosztolányi Dezső fordításában

Az elterjedt előszó története

Az 1929-es kiadásban nem csak a regény címe változott *Nero, a véres költő*-re, hanem bevezetésként már Thomas Mann Kosztolányi Dezsőhöz szóló méltató levelét olvashatjuk. Kosztolányi nem csupán azért cserélhette le Kállay előszavát, hogy egy nevesebb író előszava kerüljön helyére, hanem valószínűleg szerette volna, ha regénye egy tágabb és általánosabb horizontú értelmezést kapna, elszakadva így a Szabó Dezső-féle Nero-értelmezéstől.

Legelőször egy 1923. május 23-án keletkezett Thomas Mann levélben esett szó egy esetleges előszó megírásáról: „[...] Levele sokáig feküdt a postán: majdnem öt hétig Spanyolországban voltam, s csak tegnap érkeztem haza. Most olvasom regényét, és a lehető legrövidebb időn belül megírom a levelet, amelyet előszónak használhat.”⁷⁵ Ebben a levélben a német író Kosztolányi türelmét kéri, mivel a regényt még csak most olvassa és csak ezután tudja megírni azt a „levelet”, amely bevezetőként szolgálhat majd a műhöz.⁷⁶ A levél tehát tudatosan készült előszónak, mindezt jól mutatja a levél következő mondata: „Örvendek kedves Kosztolányi, hogy Önt mások előtt is üdvözölhetem e szép munkája alkalmából”,⁷⁷ valamint Thomas Mann aláírása, hiszen az addig megszokott bensőséges hangnem helyett, a hivatalosabb formát választotta: „Ihr sehr ergebener”, magyarra fordítva: „Igaz híve”. Azt azonban nem lehet tudni, Kosztolányi vagy a kiadó ötlete volt-e, hogy Thomas Mann írja a könyv elé a bevezetőt.⁷⁸ 1923 júniusában a következőket válaszolta a német író Kosztolányi köszönetet nyilvánító levelére: „[...] Örömmel tettem. Ha az Ön német kiadója (ki az?) közölni akarja a levelet, arra kérem, mondja meg neki, hogy küldje el nekem a korrektúrát.”⁷⁹ Ezt egy bélyeges levelezőlapra olvashatjuk, amelyet Thomas Mann „Desider”, azaz Dezső Kosztolányi részére küldött.⁸⁰ Ezután pedig 1923 novemberében írott levelében kíván sok sikert Thomas Mann Kosztolányi Dezsőnek

⁷⁵ THMÉM, 105.

⁷⁶ A levél eredeti szövege: „Lieber Herr Kosztolányi! Ihr Brief hat lange auf der Post gelegen; ich war fast 5 Wochen in Spanien, bin erst gestern zurückgekehrt. Ich lese jetzt Ihren Roman und schreibe Ihnen bald möglichst einen Brief, den Sie als Préface benutzen mögen. Ein wenig Geduld also noch! Ihr Thomas Mann” forrás: THMUU

⁷⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő*, Genius Kiadó, Budapest, 1929.

⁷⁸ RÉZ Pál, Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei, Akad Ny. Budapest, 1960.

⁷⁹ THMÉM, 107.

⁸⁰ A levél az OSZK Levéltárában található. MANN Thomas Kosztolányi Dezsőhöz 1923-1924. Az eredeti levél szövege: Lieber Herr Kosztolányi! Herzlichen Dank für Ihren schönen Brief! Es ist sehr gern geschehen. Wenn Ihr deutscher Verleger (wer ist er?) den Brief aufnehmen will, so weisen Sie ihn, bitte, an mir die Korrektur vorzulegen. Die beste Grüße Ihres Thomas Mann (1913.06.16.) A szöveg olvasható továbbá: THMUU

a regényhez: „Teljes szívemből sok sikert kívánok a „Néró”-hoz. Éppen most korrigálom az előszót.”⁸¹

A levél végül előszóként legelőször a regény német nyelvű kiadásában, 1924-ben jelent meg Oskar Wöhrle kiadásában. Ez alkalomból Thomas Mann a következőket írta a magyar írónak: „[...] s minden jót kívánok regénye német nyelvű kiadása alkalmából. Újságjaink, úgy látom, többnyire az előszó-levelet közlik ismertetés helyett.”⁸² Magyarországon, valószínűleg Kosztolányi fordításában, a *Nyugat* című folyóiratban olvashatta először a közönség 1923-ban. Könyvben csak 6 évvel később, az 1929-es, szintén Genius által gondozott kiadás előszavaként jelent meg.

Az eredeti levél 1923. június 4-ei keltezésű, azonban a kiadásba a levél magyar fordítása 1923. május 23-ai dátummal került be. Ennek okát teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani. Mindenesetre 1923. május 23-ai az a levél, amelyben Thomas Mann először megemlíti, hogy megírja a *Néró*-hoz az előszót, de érdemes felfigyelni arra is, hogy május 23-án ünnepeljük a Dezső névnapot. Egy harmadik lehetőség pedig a dátum írásmódjában rejlik. A németek a dátumot fordított sorrendben írják, mint a magyarok. Így náluk a nap kerül előre arab számmal, aztán a hónap római számmal, esetleg betűvel írottan, végül az évszám leghátulra, rövidített változatban. A levélre írt dátum formája ez esetben: 4. VI. 23. Ez értelmezhető akár május 23-nak is, ha figyelembe vesszük a magyarok által használt sorrendet, a hónap félreértése pedig figyelmetlenség következménye lehetett, hogy VI helyett V-nek olvasta Kosztolányi.

Végül, hogy mi lehetett a valódi ok, amiért más dátummal jelent meg Magyarországon a levél, nem lehet tudni. Csupán lehetséges megállapításokat tehetünk. Thomas Mann előszavát nem minden kiadásban olvashatta az olvasóközönség. Az 1942-es kiadás már nem közli az előszó-levelet. A lehetséges ok a történelmi eseményeket figyelembe véve, Thomas Mann feleségének, Katja Mann-nak⁸³ zsidó származása. A második világháború utáni 1957-es kiadásban már ismét Thomas Mann-előszavával jelent meg.

⁸¹ 1923 nov 24 levél

⁸² MANN Thomas, *Válogatott levelek*, Magyar Helikon, Budapest, 1970.

⁸³ Katie Mann, leánykori neve: Katharina Hedwig Pringsheim (1883-1980)

Az eredeti levél

Az eredeti kézírásos Thomas Mann levelet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Thomas Mann otthonából, azaz Münchenből küldött leveleihez, formapapírt alkalmazott. Az előszó-levél is egy ilyen papíron olvasható. Levelezőlapjain a bal felső sarokban, nyomtatott formában van feltüntetve a küldő neve, azaz Dr. Thomas Mann. A tiszteletbeli doktori címet a bonni egyetem ajándékozta neki 1919-ben.⁸⁴ A jobb felső sarokban, szintén nyomtatott alakban a következő áll: „München, Den” A pontozott vonal a pontos dátumnak hagy helyet, amit Thomas Mann egészített ki mindig kézírásával, ez esetben a következőképpen: 4. VI. 23. Az ez alatti sorban pedig az utca és házszám kap helyet: Poschinger str. 1. A német író leveleinek bal oldalán mindig hagyott, egy körülbelül 2,5 centiméteres, margót és bekezdésekre tagolta a szövegeit. A Kosztolányinak szóló levél 2 lapból áll. Az egyik egy félbehajtott A4-es papír, amire A5-ös felületként írt Thomas Mann, valamint egy különálló A5-ös papíron található a levél befejezése, amely igen rossz állapotban van, és sajnos a kézirat munkatársai kénytelenek voltak már összeragasztani, nehogy a papír jobban szétszakadjon. Feltűnő, más leveleihez képest, hogy ez a levél tartalmaz javításokat, amely szintén arra ad bizonyítékot, hogy szerzője tudatosan készítette a nyilvános megjelenéshez a szöveget. Thomas Mann a nem kívánt mondatokat, szavakat nagyon sűrűn, függőleges vonalakkal húzta át. Ezeket a korrigálásokat oly mértékben tette, hogy az alattuk levő szöveget egyáltalán nem lehet elolvasni. A legnagyobb terjedelmű módosítása majdnem öt teljesen áthúzott sor a szöveg törzsében. Másik érdekesség a többi levélhez képest, hogy akadnak szavak, amelyeket aláhúzással emel ki Thomas Mann. Ilyenek például: *überraschend* (meglepő), *Niveau* (színvonal), és a *Pein* (kín). Thomas Mann írását tekintve a levél rendkívül nehezen olvasható.

Magyar fordításai

Thomas Mann előszavának két magyar nyelvű fordítását ismerjük. Az első variáns, amely a *Nyugatban*, valamint az 1929-es kiadásban is megjelent, valószínűleg magától Kosztolányitól

⁸⁴ http://de.wikipedia.org/wiki/Thomas_Mann

származik. A második változatot Réz Pál készítette, ahogyan Mann és Kosztolányi levelezésének többségét is ő fordította magyar nyelvre.⁸⁵ A két fordítás között kevés eltérés van.

Kosztolányi fordítása hűen követi az eredeti szöveget, törekedett a levél pontos visszaadására, mind grammatikájában, mind szókincsében. Az egyetlen kivétel ez alól a megszólítás, Lieber Herr Kosztolányi, amelyet Réz Pál fordít le szó szerint, Kedves Kosztolányi Úr. A magyar író ezt Kedves Kosztolányiként fordítja. A német grammatikában a személy nem csupán az ige ragozásában jelenik meg, hanem testes morfémaként is. Például: ich scheide (én megválok), Sie erfüllen (Ön teljesítette). Kosztolányi a személyes névmások közül a magázódó Ön formát vette át valamennyi helyen, míg Réz Pál igyekezett ezeket elhagyni, csupán kiemelt, birtokosi és tárgyi helyzetekben tartotta meg. A következő mondat jól szemlélteti a két fordítás közötti különbséget.

Thomas Mann : „Und doch möchte ich Ihren „Nero“ überraschend nennen [...]”⁸⁶

Kosztolányi Dezső : „És azért mégis meglepőnek szeretném nevezni az ön Neróját [...]”⁸⁷

Réz Pál : „Mégis meglepőnek nevezném Neró-ját”⁸⁸

Kosztolányi fordítása teljesen szó szerinti átvétel, minden egyes szót meghagy, amelyet Thomas Mann leírt, csupán az ich (én) személyes névmást hagyja ki mondatából. Réz Pál inkább az egyszerűbb, tömör megfogalmazásra törekedett, némileg elszakadva az eredeti szövegtől, szabadabban építette fel mondatait, és csupán a lényeget közölte. Mondatait inkább a magyar nyelv felépítéséhez és magyar hangzáshoz igazította, mint azt a következő példa is jól mutatja:

Thomas Mann : „Ihr Wachstum kann kaum etwas Überraschendes haben für den, der sich an Ihren Anfängen erfreute.”⁸⁹

Kosztolányi Dezső : „Fejlődése aligha lehet meglepő annak, aki már kezdő munkáinak örvendezett.”⁹⁰

Réz Pál : „Fejlődése aligha lepte meg azt, aki örömmel fogadta ifjúkori munkáit.”⁹¹

Réz Pál nemcsak a mondatok szerkezetét változtatta meg, hanem néha a szavak grammatikai kategóriáit is, vagy éppen az adott szót lecserélte egy általa jobbnak tartott, kifejezőbb, magyarosabb megfogalmazásra. Példa a szófajváltásra: Thomas Mann: „mit dem

⁸⁵ THMÉM

⁸⁶ MANN Thomas, Kosztolányi Dezsőhöz, 1923, OSZK Levelestár, Növedéknaplószám: V. 1273/183/1963

⁸⁷ Kosztolányi Dezső fordítása

⁸⁸ Réz Pál fordítása

⁸⁹ MANN Thomas, Kosztolányi Dezsőhöz, 1923, OSZK Levelestár, Növedéknaplószám: V. 1273/183/1963

⁹⁰ Kosztolányi Dezső fordítása

⁹¹ Réz Pál fordítása

Hinzufügen”, Kosztolányi: „azzal a hozzávetéssel”, Réz Pál: „hozzáteszem”. Példa a szó megváltoztatására: Thomas Mann: „sehr starke Lobeserhebung”, Kosztolányi: „igen erős dicséretnek”, Réz Pál: „nagy dicséretnek”.

A változtatások ellenére mindkét fordított szöveg tartalmazza azt a mondanivalót, amelyet Thomas Mann a levelével közölni kívánt.

Az előszó elemzése⁹²

Thomas Mann a levelét érzelmi megnyilvánulással kezdi: „megindultan válok meg kéziratától” Az eredeti kifejezés erre a *bewegt*, amely jelentését tekintve valóban a megindultan, elérzékenyülten jelentéssel bír, tehát a német költő ezzel fejezi ki, hogy Kosztolányi műve nagy hatással volt rá. A német *bewegt* szó eredetét tekintve a *bewegen* igéből származik, aminek az egyik jelentése *ösztönöz, rábír*. Mann érzései a művel kapcsolatban pozitívak, megindítóak és tetszését teljes mértékben elnyerte a regény. Műfaji meghatározása találó, császár- és művészregénynek nevezi. Császárregény, mert a története a főhősről, az olvasó számára valószínűleg ismert, történelmi személyiségről, Nero császárról, az ő életéről, szenvedéseiről és haláláról szól. A császárról, aki inkább művész szeretett volna lenni. Művészregény pedig, mert a művészet a regényben kiemelt, központi szerepet játszik. Thomas Mann szerint Kosztolányi a művészetéről szerzett minden ismeretét beleírta ebbe a műbe. A regény művészetéhez kapcsolódó részei Kosztolányi elképzeléseit tükrözik, Bori Imrét idézve: „Kosztolányi, amikor regényét írta, a Britannicus szerepére vágyott, ám a Seneca szituációját élte meg az ellenforradalmi rendszer első éveiben.”⁹³

„[...] betöltötte, sőt felülmúlta azokat a reményeket, melyek a Magische Laterne novellái óta finom, erős tehetségéhez fűződtek. Fejlődése aligha lehet meglepő annak, aki már kezdő munkáinak örvendezett.” A német író kijelentése alapján felvetődik pár kérdés. Vajon a fejlődés kifejezéssel mire akart Thomas Mann utalni, milyen irányú fejlődésre gondolhatott? Arra, hogy Kosztolányi eddigi munkái nem voltak olyan magas értékű alkotások és *Neró*-regénye a legkimagaslóbb? Vagy, hogy ettől a művétől még lesz jobb is, jól halad a fejlődés útján, de még

⁹² Kosztolányi Dezső fordítása

⁹³ <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/65/harkai.html>

nem ért célba? Akárhogy is értelmezzük Thomas Mannak ezen gondolatát, egy biztos, dicséretnek, biztatásnak szánta, amit írt.

Továbbá *meglepőnek* nevezi ugyan, de azzal a hozzáfűzéssel, hogy ezt pozitív értelemben gondolja. Az eredeti levélben *überraschend* szerepel, aláhúzva. A német egynyelvű szótár magyarázatként úgy írja körül, hogy nem várt, ámulatba ejtő dolgot jellemzünk ezzel a szóval, tulajdonképp valamilyen sikert. Maga Thomas Mann is megmagyarázza, mire gondol pontosan: „Azt jelenti, hogy ez a munka több mint a műveltség és egy nemzeti vagy akár európai színvonal terméke, hogy egyéni merészség jelét viseli a homlokán, bátor magányosságból származik [...]” Thomas Mann a színvonal mércéjén egyre nagyobb, rangosabb kategóriába sorolja be Kosztolányi művét. A magányosságról Thomas Mann egy interjúban, 1935-ben így nyilatkozott: „[...] az ember tulajdonképpen csak akkor dolgozhat, alkothat a szó igazi értelmében, ha magános.”⁹⁴ A német író ezzel elismeri, és nagyra tartja Kosztolányi alkotását, hiszen ez a műve magából a magányosságból ered. Az olvasók érzelmeit is megérinti, újszerűnek, ugyanakkor igazinak hat és mindezt Thomas Mann a „költészet mivoltának és hatásának” tartja. Állítása szerint, minden más, amit alkotnak az csupán akadémia, olyan, amit meg lehet tanulni, hiába.

A levél további része magáról a műről, erről a „nem-sejtett” könyvről szól. Thomas Mann elsősorban a történeti kor megelevenítését dicséri, hiszen az nem hat művien, Kosztolányi élethűen ábrázolja az adott kort. Az olvasóban nem hat színlelt történetként, vagy épp száraz történelmi dokumentumként. Kosztolányi ismert történelmi személyiségeket sorakoztat fel művében, akiknek tetteit a pszichológiai megismerés szempontjából jól lehet elemezni. A magyar író, későbbi regényeit is figyelembe véve, nagyon vonzotta a pszichológia, az a tudomány, amely az emberek viselkedését vizsgálja, és rendkívüli eseteket ábrázolt ilyen vonatkozásban a műveiben. Nero saját belső lelkivilágának rabja, belső készletéből, az események által kiváltott ingerek miatt cselekszik, Thomas Mann leírása szerint is: „kiknek bensősége a lelkiismeret legmélyebb mélyéből fakad.” Ez a megállapítás nem csupán Neróra vonatkozik, hanem a mű valamennyi szereplőjére. Saját érzéseik, saját belső világuk és értékrendjük irányítják őket. Az olvasó cselekedeteik alapján ismeri meg Kosztolányi figuráit. Mindannyian megjárták a poklot, megismerték az élet legárnyasabb oldalát.

Thomas Mann minduntalan a költészethez tér vissza. Erre utaló megjegyzései: „Ez a költészet mivolta és hatása.”, „[...] ez alkotja a költészet alapját.” A német író alapvetően a

⁹⁴ THMÉM, 180.

költészetet domborítja ki, Kosztolányiban a költőt látja. A költészet Thomas Mann számára két dologból áll, iróniából és lelkiismeretből.

A következő egység, amikor a német író kedvenc jeleneteit sorolja. Három dolgot emel ki a műből: halált, hazudozást, titkot. Itt érdemes kitérni Nero és Seneca kapcsolatára. Senecát, mint mestert, nagyobbra tartja a vad, féktelen Nerónál. Az igazi költő jellemzőivel írja őt le: „mesterien-sima költő-udvaronc”, az igazságot ismerő bölcs. Az összes szereplő elmúlása közül Seneca tragikus halálát emeli ki Thomas Mann. Ez a jelenet mély benyomást tett a német íróra, fájdalmas együttérzést keltett benne, megrázták a bölcs haláláról szóló sorok. Ennél a résznél Thomas Mann mintha elszakadna Kosztolányi művétől, hiszen a történelmi Seneca halála is hasonló megrendítő körülmények között történt. Azonban a következő mondatával újra visszakapcsol a regényhez: „Hasonlóan pompás az a jelenet is [...] ő és a császár kölcsönösen felolvassák költeményeiket és kölcsönösen hazudoznak egymásnak.” Felmerül a kérdés, hogy vajon Seneca és Nero alakját lehet-e hasonlítani Thomas Mann és Kosztolányi kapcsolatához? Lehet, hogy Thomas Mann kijelentésében rejtett üzenet lapul és ironikus célzás lenne ez a Kosztolányival való viszonyukra? Léteznek olyan elméletek, „városi legendák”, miszerint a német író a naplójába később lejegyezte valódi, őszinte – az előszóban megfogalmazottal teljes mértékben ellentétes – véleményét Kosztolányi regényéről, de Thomas Mann az 1921-1933 közötti naplóbejegyzéseit elégette, a fennmaradt részekben pedig ilyen vallomást nem találni.

Thomas Mann legkedvesebb része, amelyet fokozódó dicséretben részesít, „Igen, ez jó, ez kitűnő, ez mesteri”, Nero tulajdonképpeni behódolásáról szól. Arról a részről, amikor Nero végső elkeseredésében próbál békejobbot nyújtani Britannicusnak, az eszményi szelíd költőnek és bizalmába férközni. A császár hátsó szándékkal teszi mindezt, hátha Britannicustól eltanulhatja a mesterséget, vagy legalábbis az ő közbenjárásával jelesebb lehet a költészetben, hiszen tudja, hogy Britannicus „[...] a Kegyet, a Titkot bírja”. Kosztolányi ezt a két főnevet nagybetűvel írja, kiemeli. Az eredeti levélben azonban Thomas Mann semmilyen megkülönböztető jelzéssel nem látja el ezt a két szót. Utoljára a mű sajátos meghittségét, igazságát említi Thomas Mann, és ő is egyfajta társadalmi bírálatot lát a műben. Kosztolányiné a következőket írja: „A költő nem mondja meg egyenesen megsemmisítő véleményét, a latin múlt szócsövén keresztül szabadabban beszélhet, bátrabban torzíthat is.”⁹⁵

⁹⁵ KDné, 247.

A levél zárásaként megannyi híres magyar költő, író mellett említi Kosztolányi nevét. Thomas Mann véleménye szerint Kosztolányi *Neró*-ja eléri majd egész Európát és megállja majd a nagy művek között a helyét, ezzel is ékesítve a magyarok hírnevét.

Megannyi kérdés merül fel a híres Thomas Mann előszóval kapcsolatban, találgatások, fejtegetések, hogy miként is készült, miért írta meg Mann, ki kérte meg rá. Pór Péter⁹⁶ is fontos kérdéseket feszeget levelében⁹⁷ az előszóval kapcsolatban. Elsősorban felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy Thomas Mann az 1920-as években bárkinek írt előszót, aki hozzá fordult. Thomas Mann által írt előszót olvashatunk például: Alexander M. Frey *Kleine Menagerie* című műve előtt, Edmond Jaloux *Die Tiefen des Meeres* című írása előtt, Ludwig Lewisohn *Der Fall Herbert Crump* című regénye előtt.⁹⁸ 1922-ben Balázs Béla *Csodálatosságok könyve* című műve elé is írt Mann előszót, amely a *Neue Freie Presse* nevezetű bécsi újságban jelent meg március 1-jén. A német könyvszerkesztőségben a következő mondás járta egy-egy fiatal, új íróról Pór állítása szerint: „Über ihn liegt noch kein Empfehlungsschreiben von Thomas Mann vor” – „Róla még nem futott be Thomas Mann ajánlása”⁹⁹ Thomas Mann az előszókat többnyire felkérésre írta, csupán jó szándékát mutatja az a tény, hogy számos ajánlást írt. Minden bizonnyal az a szándék hajtotta, hogy fiatal, kezdő, de tehetséges írókat segítsen elindulni az irodalmi pályán.

Pór egy másik műből kiindulva felteszi a kérdést, vajon végigolvasta-e Mann a Kosztolányi regényt? Véleménye szerint hasonló esetről van szó, mint Robert Musil esetében. Musil könyvének, *Der Mann ohne Eigenschaften*, a Frisé-féle egykötetes kiadás hátsó borítóján Thomas Mann dicsérő szavait olvashatjuk a műről. Azonban Mann naplójában, 1953. március 24-ei feljegyzés alatt a következő sorokat írja: „Pedig soha se leszek képes az egészet elolvasni.”¹⁰⁰ Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Robert Musil műve trilógia, amelynek részei egyenként több száz oldalas írások, ráadásul befejezetlen műről van szó. Ezzel szemben Kosztolányi műve nem olyan hosszú, hogy nehezebb esett volna Thomas Mann-nak azt elolvasni.

Feltűnő Pór szerint az is, hogy Mann csak egyetlen fejezetről ír a Kosztolányi mű kapcsán. Valóban nem lehet minden bizonyossággal megállapítani, hogy Thomas Mann olvasta a *Nero*-t, ugyanakkor Pór állítása helytelen, miszerint csak egy fejezetet emel ki Mann a regényből.

⁹⁶ Franciaországban élő magyar irodalomtörténész. Irodalomelmélettel, líratörténettel és irodalomkritikával foglalkozik.

⁹⁷ PÓR Péter, magánlevél, 2012. április 24.

⁹⁸ <http://www.antiquariat-loidl.de/k45/a08.htm>

⁹⁹ PÓR Péter, magánlevél, 2012. április 24.

¹⁰⁰ MANN Thomas, *Naplók 1940-1955*, Európa, Budapest, 2002.

Pontosan három fejezet nyerte el leginkább a tetszését az előszóban írtak szerint és ez a három fejezet nem egymást követő részek. Az első, amit a német író említ: „[...] fölébe helyezem Seneca alakját, a mesterien sima költő-udvaroncot és szofistát, aki azonban valódi bölcs, igazán nagy irodalmár, és akinek utolsó órái annyira megráztak [...]”¹⁰¹ Seneca haláláról, ami megérintette a német író, a 30. fejezetben olvashatunk. A következő rész, melyet kiemel Mann: „Az a jelenet is pompás, ahol ő és a császár fölolvassák egymásnak költeményeiket, és kölcsönösen hazudoznak.”¹⁰² Ezt a jelenetet a 6. fejezetben olvashatjuk, amelynek a címe *A kezdő*. Végül ami a legjobban elnyerte a német író tetszését: „nekem az egész regényben legjobban tetszett, amikor Nero fokozódó dühében és gyötrelmében – mint emberi szempontból igazán sértett – hiába akarja elnyerni Britannicus bizalmát [...] császárt közönyösen eltaszítja magától.”¹⁰³ Ez a rész pedig a 11. fejezetben játszódik. Azok a részek, amelyeket Thomas Mann kiemelt, a regényben eléggé távol állnak egymástól ahhoz, hogy feltételezhetnénk, a német író nem olvasta el vagy végig a regényt, hiszen példát hoz a mű elejéről is, a közepéről is, és majdnem egészen a végéről is.

Egy előszó utóélete

1935. február elején megjelent a *Színházi Élet* című hetilapban egy ötvenedik születésnapja alkalmából Kosztolányit köszöntő, dicsérő cikk. A publikáció, amelynek címe *Az ötvenéves költő*, Thomas Mann neve alatt jelent meg. A cikk azonban nem nevezhető hitelesnek, hiszen eredeti írója a publicista, Tábori Pál volt. A *Színházi Élet* riportere felkérte Thomas Mannt az 1935-ös látogatása során, hogy írjon cikket a lap februári számába az ötvenedik életévét betöltő Kosztolányi köszöntésére. A német író elutasította az újságíró kérését, ennek ellenére „cikke” megjelent az újságban.¹⁰⁴ A hamisítás leleplezője Hatvany Lajos¹⁰⁵ volt, akinek az eset után Mann így ír: „A Kosztolányi-gratuláció körüli história valóban rejtélyes egy kissé. Most maga a szerkesztőség írt nekem, és elismerte, hogy nem tudta, mitévő legyen, mi módon szerezhetne tőlem hamarjában egy Kosztolányi-tanulmányt, hát úgy segített magán, hogy

¹⁰¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ GYJ, 98.

¹⁰⁵ Báró Hatvany Lajos (1880-1961) Író, kritikus, irodalomtörténész. Thomas Mann látogatásai során általában Hatvany-nál vendégeskedett.

kinyomtatta a „Véres költő”-höz írt bevezetőmet. [...] a szerkesztőség ad hoc hozzáfűzött egyet-mást. [...] De hadd reméljek legalább annyit, hogy nem írtak bele semmi olyat, ami kompromittáló.”¹⁰⁶ A német író még saját naplójában is megemlíti a történeteket: „Levelet diktáltam: annak az újságírónak a címére, aki az én nevemben hamisított és Kosztolányinak szóló szerencsekívánatot miatt az a veszély fenyeget, hogy elveszíti állását.”¹⁰⁷

A cikket két részre lehetne tartalmilag osztani. Az első felét Tábori Thomas Mann műveiből, riportjaiból állította össze.¹⁰⁸ Az egyik idézett riportot Juhász Andor készítette és a *Magyar Hírlapban* jelent meg *Egy délután Thomas Mann-nál a bécsi Hotel Imperialban* címmel 1935. január 27-én. Juhász írása így szól: „Már előre örülök Pestnek, régen nem voltam már arra maguk felé, pedig szeretem ezt a várost. Igazi kultúra, az irodalom és művészet őszinte szeretete árad minden kövéből.”¹⁰⁹ Ezek a mondatok Thomas Mann neve alatt így jelentek meg Tábori Pál írásában: „Már előre örültem a budapesti látogatásnak. Régen nem jártam itt, pedig nagyon szeretem ezt az érdekes várost. Igazi kultúra, a szellemiség, a művészet és az irodalom bensőséges szeretete árad minden kövéből.”¹¹⁰ A másik felfedezhető cikk, amelyből Tábori ihletet merített, Doblhoff Lily beszélgetése Thomas Mannal, amely a *Pesti Napló* 1935. január 27-ei számában jelent meg. Thomas Mann az újságírónőnek a következőt nyilatkozta: „Azt hiszem, a magány jó az embernek... nagyon jó. Fiatal koromban sokat voltam egyedül, és az ember tulajdonképpen csak akkor dolgozhat, alkothat a szó igazi értelmében, ha magános. Később érettebb korban talán minden írónak és művésznek szüksége van a sikerre, hogy higgyen önmagában.”¹¹¹ Ezt a szöveget Tábori Pál így írta át: „Azt hiszem, a magány olyan lételeme az igazi írónak, mint a halnak a víz. Fiatal koromban én is sokat voltam egyedül s az ember tulajdonképpen csak akkor dolgozhat, alkothat a szó igazi értelmében, ha nem tapad hozzá senki. Később persze, érettebb korban, talán minden írónak és művésznek szüksége van a sikerre s az emberi közelségre, hogy higgyen önmagában.”¹¹²

A második rész pedig a Thomas Mann-féle előszó majdnem szó szerinti átvétele. A cikk erre a részre vonatkozó első mondatai azonnal teljesen egyértelművé tették, hogy másolásról van szó: „Amikor *A véres költő*-t elolvastam, megindultan váltam meg a kéziratától. Ebben a császár

¹⁰⁶ THMÉM, 216.

¹⁰⁷ MANN Thomas, *Naplók/I. 1918-1921 1933-1939*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹⁰⁸ GYJ, 99.

¹⁰⁹ THMÉM, 176.

¹¹⁰ MANN Thomas, *Az ötvenéves költő*, Színházi Élet, 1935 februári száma

¹¹¹ THMÉM, 180.

¹¹² MANN Thomas, *Az ötvenéves költő*, Színházi Élet, 1935 februári száma

és művészregényben Kosztolányi betöltötte, sőt felülmúlta azokat a reményeket, amelyek a *Magische Laterne* novellái óta finom, erős tehetségéhez fűződtek.”¹¹³

1924

1924 elején a *Pesti Hírlap* „Mit tart a magyarságról” címmel körkérdest intézett néhány híres személyhez, köztük Thomas Mann-t is megkérték, válaszolja meg ezt a kérdést. Levelében, melynek címzettje Kosztolányi Dezső, bár valószínűleg Kosztolányi csak közvetítője volt a levélnek, a következő sorok olvashatók, melyben ismét szép szavakkal említi a magyar író is. „...köszönettel ragadtam meg a följánlott alkalmat, hogy nyilvánosan hangot adjak az Önök nemzeti műveltsége iránt érzett tiszteletteljes rokonszenvemnek [...] s örömmel emlékezem arra, hogy nemrég egy magyar művet, Kosztolányi Dezső azóta nagy sikert aratott „Néró” regényét előszóval kísérhettem a nyilvánosság elé.”¹¹⁴ Ezután kéri a német író Kosztolányit, hogy küldjön neki egy példányt: „Annak is örülnék, ha megkaphatnám a „Pesti Hírlapot”, sajnos nagyon is jelentéktelen levelemmel. Egyáltalán nem tudom, mi lett belőle.”¹¹⁵ Thomas Mann dicsérő cikke valószínűleg Kosztolányi fordításában a *Pesti Hírlap* 1924. február 17-i számában jelent meg.¹¹⁶

A Nero-regény 1924-ben jelent meg német nyelven Klein fordításában, *Der blutige Dichter* címmel. Ez alkalmából írhatott Kosztolányi ismét köszönő levelet, melyre Thomas Mann a következőt válaszolta: „Nagyon köszönöm kedves levelét, s minden jót kívánok regénye német nyelvű kiadása alkalmából. Újságjaink, úgy látom, többnyire az előszó-levelet közlik ismertetés helyett. Ez nem árthat, bár eléggé kényelmes megoldás.” – írja Mann 1924. március 16-án. Ugyanebben a levélben kéri Thomas Mann Kosztolányit, hogy regényei kiadásainak érdeklődjön utána: „Volna kedves egyszer majd utánanézni, hogy áll a Dante a *Királyi fenség* magyar kiadásával? [...] És mi van a novelláskötettel, melyre a Genius vállalkozott, ha megkapja *A varázshegyet*? Megtenné, hogy ez iránt is érdeklődne?”¹¹⁷ Kosztolányi, mint Thomas Mann bizalmasa a későbbiekben is egyfajta közvetítő, ellenőrző szerepet töltt meg. Thomas Mann kénytelen volt valakihez fordulni, akiben megbízott, hiszen nem mindig tudta Németországból kontrollálni műveinek magyar kiadását.

¹¹³ MANN Thomas, *Az ötvenéves költő*, Színházi Élet, 1935 februári száma

¹¹⁴ THMÉM, 111.

¹¹⁵ THMÉM, 111.

¹¹⁶ Réz Pál írása szerint ez nem jelent meg, legalábbis addigra még nem találták meg.

¹¹⁷ THMÉM, 112.

Március 20-án a következő levelet küldte Thomas Mann Kosztolányinak: „Egy derék magyar mellékelt levelét meg kell, hogy mutassam Önnek [...] Nem Budapest cukrászát hívják Gervoi-nak? Te jó ég, ha ő lenne az személyesen!”¹¹⁸ Azt, hogy ki írta a levelet Thomas Mannnak azt egyelőre nem lehet tudni, viszont a német író valószínűleg Gerbeaud-ra gondolt, vele tévesztette össze a levél íróját.¹¹⁹ Kosztolányi válaszlevelét nem ismerjük.

1925

Thomas Mann írásait, műveit folyamatosan küldte Kosztolányinak, ő lett az egyik fontos irodalmi kapocs Thomas Mann és Magyarország között. 1925. január 18-án Kosztolányi igen terjedelmes levelet írt a német írónak, melyben kifejtette, mennyire becsüli, tiszteli őt, felnéz rá, nagyszerűnek tartja *A varázshegyet* és hogy szerinte nagy sikere van a magyar olvasóközönségnél. Részletek a levélből: „Sietek közölni Önnel, mennyire megtisztelve érzem magam, hogy rég várt regényét elküldte. [...] Soha nem olvastam érdekesebb könyvet. [...] Alkalmat találok majd még arra, hogy részletesebben írjak a regényről és kifejtsem, amit vele kapcsolatban gondolok. [...] Egy hálás és Önt csodáló olvasó semmitmondó szavai ezek, amiket most leírok, ügyetlenül semmitmondóak, de belső lelki kényszer parancsának engedelmeskedve – őszinték. [...] A magyar napilapok a regény megjelenése után azonnal behatóan foglalkoztak vele. A „Nyugat” hosszabb esszé keretében fogja méltatni.”¹²⁰ Thomas Mann lelkesen írt vissza erre a levélre január 25-én: „Nagyon sokszor, szívből köszönöm levelét! A varázshegyről kapott legmelegebb és legszebb megnyilatkozások között őrzöm. A levelében jelzett nyilvánosságnak szánt megnyilatkozásából, sajnos, semmit sem fogok érteni, de ez levelének birtokában már nem is szükséges; előre örülök annak a szemléletnek, melynek szellemében honfitársainak írni fog. De, ugye, föltétlenül elküldi a cikket, mihelyt megjelent?”¹²¹ Végül Kosztolányi nem talált rá alkalmat, hogy *A varázshegy* című műről tanulmányt vagy bírálatot írjon, és a *Nyugat* sem közölte a műről hosszabb esszét, csupán Gonda Károly írt róla röviden az 1924. december 1-i számban.¹²²

¹¹⁸ THMÉM, 112.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ THMÉM, 117.

¹²¹ THMÉM, 118.

¹²² KDLN, 973.

1931

1931-ben kétszer találkozott a két író, ám egyszer sem Magyarországon. 1931 júliusában a Népszövetség Művészeti és Tudományos Bizottságának ülésén, Genfben találkoztak.¹²³ 1931-ben pedig Kosztolányi először és utoljára meglátogatta Thomas Mann-t, a német író müncheni otthonában. Kosztolányi: „e hó végén vagy a jövő hónap elején Londonba utazom, s szívesen kiszállnék Münchenben, hogy önnél tiszteletemet tegyem. Semmi kényszerítésem nincs. Közölni valóm sem. De boldog volnék, ha pár pillanatig láthatnám, mert ön volt írói életemnek az eszmény: ifjúkoromban a Tonio Kröger, s az is, hogy később – valami véletlen szerencse folytán – az ön sorai vezették be egyik korai regényemet. Az áhítat látogatása volna ez. Ha teheti, ne tagadja meg, s értesítsen elhatározásáról.”¹²⁴ Thomas Mann nem tagadta meg Kosztolányi kívánságát és 1931. október 19-én a következőt válaszolta: „Ez igen örömdolgozás! E hó végén és a következő elején egészen biztosan Münchenben vagyunk, és előre is szívből örülünk annak, hogy Önt nálunk üdvözölhetjük. Amint megérkezik, kérem, hívjon fel telefonon, hogy a találkozást megbeszélhessük.”¹²⁵ A találkozó sikeresen létrejött 1931. október 31-én. Kosztolányi nagy izgalommal a következő sorokat írta feleségének még aznap: „[...] Thomas Mann-nál teáztam. Ötől hétig ültem náluk. Kevesebb merevséggel fogadott, mint például Móricz vagy Babits. Th. M. semmit sem változott. Fiatalos, közvetlen, egészséges, jókedvű. Hat gyereke van, Michael (12 éves és rossz diák), Elisabeth (10 éves), Erika ott ült velünk, Klaus Mann csak akkor jön haza, mondta Th. M. – ha nincs pénze. Dicsérték németiségemet, s elámultak, mikor közöltem, hogy 15 éves koromban kezdtem tanulni. Nem hitték el.”¹²⁶ Még ennél is részletesebben ír a magyar író Európai képeskönyv című cikkében az élményeiről: „Thomas Mannt látogatom meg villájában, mely a város végén van, az Isar partján. [...] Dolgozószobájába vezetnek. Íróasztalán levélnehezékek, naptár, egy csontkeretes szemüveg az írómappa közepén, gondosan felállítva, hogy ne karcolódjék, mindenütt példás, aggályos rend. Még a díványon is könyvek hevernek, de csoportosítva. [...] Hét éve nem találkoztam vele. [...] József és fiai¹²⁷

¹²³ RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei*, Akad Ny. Budapest, 1960, 400.

¹²⁴ KDLN, 1118. levél, 632. oldal

¹²⁵ THMÉM, 140.

¹²⁶ KDLN, 1121. levél, 633. oldal

¹²⁷ Elírás vagy rossz fordítás, a mű eredeti címe *Joseph und seine Brüder* (József és testvérei).

című regényét írja [...] ¹²⁸ Thomas Mann valószínűleg a tetralógia kötetei közül a másodikat, *A fiatal József*-et írta.

1932

1930 decemberétől Kosztolányi Dezső lett a Magyar PEN Klub ¹²⁹ elnöke, és kitartó munkájának köszönhetően 1932-ben Magyarországon rendezték meg a PEN Klub kongresszusát. ¹³⁰ Ez alkalomból meghívást kapott Thomas Mann is, aki sajnálatos módon nem jelenhetett meg sok teendője miatt az eseményen. Sajnálkozó levelében a következő magyarázatot adja 1932. május 18-án: „Remélem, hogy leveleink keresztezték egymást, s még idejében megérkeztek soraim, melyekben kimentettem magam a budapesti PEN-Klub előtt, hogy nem jelenhettem meg a kongresszuson. Április 28-i kedves magánlevelét ez úton is szívből köszönöm, s őszintén nagyon-nagyon sajnálom, hogy le kellett mondanom a budapesti útról. [...] a Goethe-év sok kötelezettsége teljesen igénybe vett, s e kötelezettségeknek eleget kellett tennem.” ¹³¹

Még ebben az évben, 1932. októberében ismét tanácsot kért Thomas Mann Kosztolányi Dezsőtől a József és testvérei című művének kiadásával kapcsolatban: „Engedje meg, hogy irodalmi ügyben kérjek felvilágosítást Öntől. Egy budapesti könyvkiadó vállalat, az Athenaeum, ismételten és sürgősen azzal a kívánsággal fordult hozzám, hogy új regényemet, a József és testvéreit magyarul megjelentethesse. [...] Az Athenaeumról azonban semmit sem tudok, azt sem, megbízható cég, tekintélyes kiadóvállalat-e; szeretnék szíves felvilágosítást kapni Öntől e tekintetben.” ¹³² Kosztolányi válaszlevele szintén ismeretlen.

¹²⁸ THMÉM, 141.

¹²⁹ A Magyar PEN Klub 1926-ban alakult. Radó Antal kezdeményezte a magyar nyelvű PEN Klub megalapítását. PEN- poéta, esszéista, novellista. (Forrás: RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei*, Akad Ny. Budapest, 1960.)

¹³⁰ KOSZTOLÁNYI Dezsőné: *Kosztolányi és a PEN Club válsága*: http://epa.oszk.hu/00000/00001/00224/pdf/ITK_EPA00001_1962_02_209-213.pdf

¹³¹ THMÉM, 149.

¹³² THMÉM, 153.

1934

Egy 1934. januári levelében is a József és testvérei című könyvről van szó:” A *fiatal József* megjelenésének ideje valóban bizonytalan még. A németországi viszonyok nagyon zavarosak, véglegesen egyelőre nem mondhatnák. [...] Fel fogom kérni az S. Fischer¹³³ kiadót, hogy amint elkészül, nyomban juttassák el Önökhöz a tördelt levonatot.”¹³⁴

Az utolsó találkozás

1935

A két író végül 1935-ben egy felolvasás alkalmából találkozott utoljára. A német író csupán három napra kapta meg a belügyminisztertől, Keresztes-Fischer Ferencről a beutazási engedélyt. A rövid idő okáról a *Magyarország* című folyóirat január 23-ai cikkéből értesülünk: „[...] azért ilyen rövid időre, hogy elkerüljenek olyan politikai jellegű tüntetéseket, mint aminők Thomas Mann bécsi tartózkodásával kapcsolatban voltak.”¹³⁵ Kosztolányi Dezső személyesen ment ki a német író elé a Keleti pályaudvarra Radó Antal, Bárdos Artúr és báró Hatvany Lajos társaságában.¹³⁶

Feltehetőleg 1935-ben keletkezett az a cikk, amely arról tudósít, hogy Kosztolányi miként tudott részt venni a felolvasóesten. A cikk szerzője ismeretlen és pontos dátuma ismeretlen, csupán oldalra írt feljegyzés található: 1, II, 35 Társ. Már a cikk címe is előreutal a benne foglaltakra: *Hogyan „lógott be” Kosztolányi a Thomas Mann-előadásra.* A szerző a következőket írja: „Jellemző a tumultusra, amely Thomas Mann előadását kísérte, hogy Kosztolányi Dezső sem tudott jegyhez jutni. Az a Kosztolányi, aki személyes jóbarátságban van Thomas Mannal, akinek „Véres költő”-jéhez előszót írta nagy német író és akinek ezen felül

¹³³ Samuel Fischer 1859-ben született Magyarországon, Liptószentmiklóson. 1886-ban alapította kiadóvállalatát, a S. Fischer Verlag-ot.

¹³⁴ THMÉM, 161.

¹³⁵ THMÉM, 163. Németországban a fasizmus uralomra jutásával Thomas Mann nem értett egyet. A német író látta, hogy országa a totális diktatúra felé halad, ennek ihletében született meg a *Mario és a varázsló* című műve. Thomas Mann önként hagyta el Németországot. A nácik Thomas Mann könyveit – sok más könyvekkel szemben – nem égették el, de útlevelét megtagadták tőle. Amikor Thomas Mann beutazási engedélyt kért, a magyar kormány nem mert a Német Birodalommal ujjat húzni. Végül Thomas Mann megkapta az engedélyt, de csupán három napra. Valamennyi folyóirat kifejezte az üggyel kapcsolatos nem tetszését. Az esetről írt: Újság, Magyar Hírlap, Magyarország, Népszava, Esti Kurír, Neues Politisches Volksblatt. (Forrás: GYJ)

¹³⁶ THMÉM, 180.

cikket is kellett írni az előadásról.”¹³⁷ Hiába próbálkozott Kosztolányi jegyet szerezni és úgy bejutni a felolvasóestre, még Brachfeld úr sem tudott neki helyet biztosítani. A magyar író azonban eltökélten részt akart venni az estén, így egyszerűen belógott: „Mire a jegyszedő, aki nem ismerte Kosztolányit, észrevette, hogy valami nem stimmel, Kosztolányi már a nézőtér másik sarkában volt.”¹³⁸ A cikk másik fele, egy igen kellemetlen történetet idéz fel. A Thomas Mann rajongók sokasága miatt a rendőrségnek rendet kellett tartani, így mindenkit ellenőriztek, hogy honnan és miért van ezen az eseményen. Amelyet kínos módon a német író feleségével kezdtek: „Jött a rendőr és kezdte lezavarni a Thomas Mann rajongókat. Persze, a Nobel-díjas író feleségén kezdte. Szegény Frau Mann nem tudott a rendőr kérdésére válaszolni. Pedig a rendőr világosan és szabatosan megkérdezte, hogy melyik laptól van kiküldve. [...] Thomas Mann felesége egyetlen lapot sem képviselt. Ez stimmel! Csak éppen a felesége annak az embernek, akinek minden sorát százmillió ember olvassa...”¹³⁹

Valószínűleg még sok érdekes tény is ismerhettünk volna meg kettőjük kapcsolatáról, ha Thomas Mann az 1933 előtti naplóbejegyzéseit 1945 májusában, otthonának kertjében el nem égette volna. Ezek közül is kivételes módon csak az 1918 és '21 közötti részeket hagyta meg, mert ezekben írta le egyik művéhez, a *Doktor Faustus*-hoz kapcsolódó adatokat. A '33-tól keletkezett írásaiban azonban már csak párszor említette meg a magyar író. Többek között ezt az utolsó találkozást említi meg a német író a naplójában. 1935. január 27-ei bejegyzés alatt ezt olvashatjuk: „Utána nagy fogadás: Kerényi, Kosztolányi [...] Sok fényképfelvétel. Elfárasztott.”¹⁴⁰ Thomas Mann döntése értelmében naplói csak 20 évvel halála után jelenhettek meg, így csak 1975-ben kerülhettek a nyilvánosság elé.¹⁴¹ Thomas Mann 1936. júniusában a Népszövetség állandó bizottsági tagjaként, tehát elsősorban, mint hivatali személy és nem, mint előadóestet tartó író járt Magyarországon.¹⁴² Ekkor már Kosztolányi Dezső a rengeteg kezelés és műtét ellenére ismét a Szent János Kórházban szenvedett súlyos betegségétől. Arról nincs tudomásunk, hogy a német író meglátogatta volna őt a kórházban.

Kettőjük kapcsolatának csak egyetlen dolog állhatta útját, egyikük halála. A nagy magyar író hosszú betegeskedés után 1936. november 3-án halt meg. A fájdalmas esetről Kosztolányi

¹³⁷ *Hogyan „lógott be” Kosztolányi a Thomas Mann előadásra*, 1, II, 35 Társ, szerzője ismeretlen, a cikk az MTA Kézirattárában található.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ MANN Thomas, *Naplók/I. 1918-1921, 1933-1939*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 338.o.

¹⁴¹ http://de.wikipedia.org/wiki/Thomas_Mann

¹⁴² GYJ, 100.

Dezsőné tájékoztatta Thomas Mannt. A német író egy igazán szívhez szóló levelet küldött Kosztolányi feleségének, amelyben kifejezte őszinte részvétét, valamint szeretetét és tiszteletét Kosztolányi Dezső iránt. Ahol e két név utoljára egybefonódott, az József Attila *Thomas Mann üdvözlése* című verse.¹⁴³ Ebben a következő sorokat olvashatjuk:

„*Most temettük el szegény Kosztolányit
s az emberségen, mint rajta a rák,
nem egy szörny-állam iszonyata rág
s mi borzadózva kérdezzük, mi lesz még [...]*”¹⁴⁴

Mindent egybevetve kapcsolatuk és levelezésük is megmaradt irodalmi keretek között. Kettőjük közötti barátságot nem lehet egy minden mélységig bizalmas barátságnak nevezni, csupán irodalmi szempontból lehet vizsgálni.

¹⁴³ RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei*, Akad Ny. Budapest, 1960.

¹⁴⁴ <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/thomas.htm>

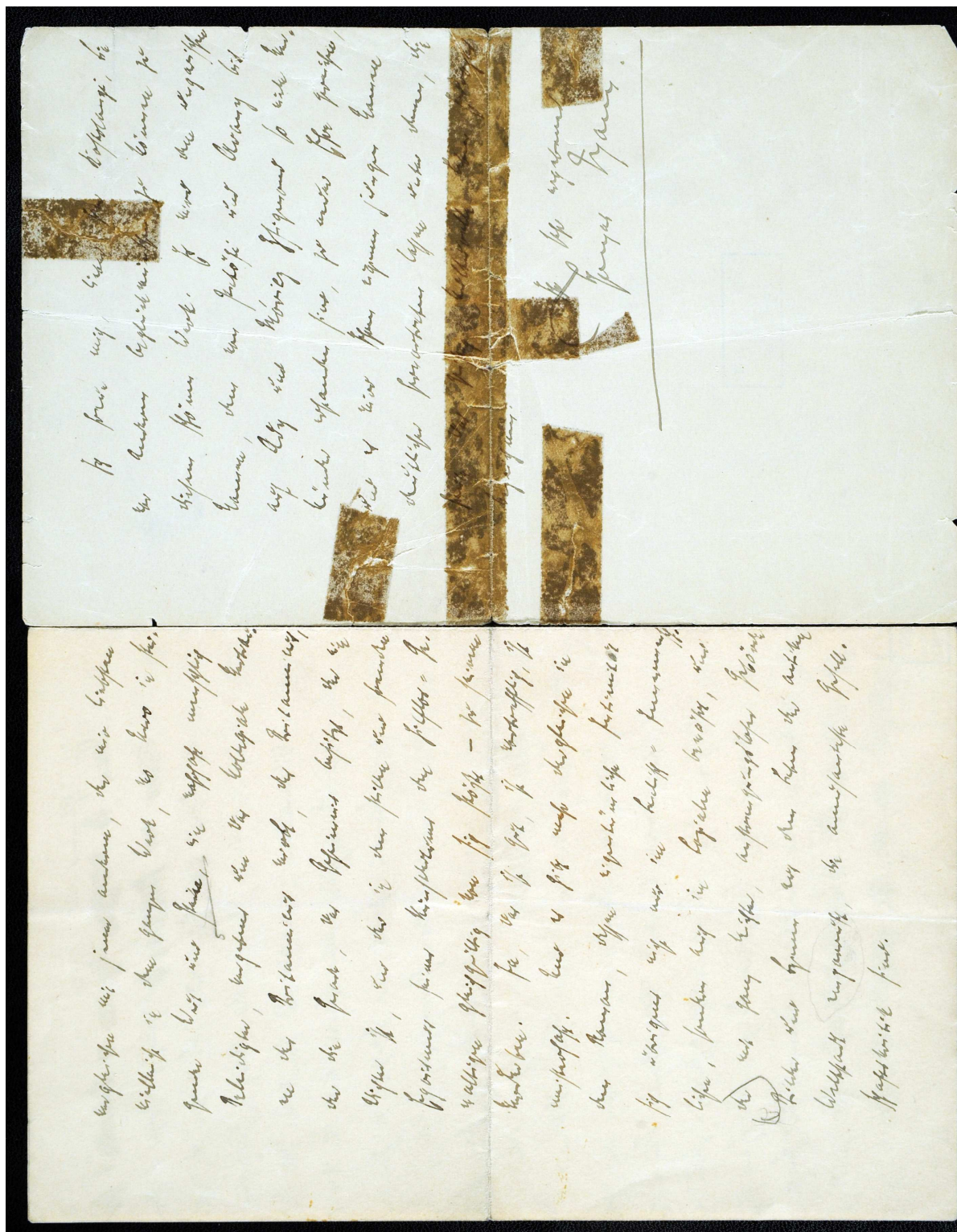
Bibliográfia

- GYÖRI Judit, *Thomas Mann Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- HARPPRECHT Klaus, *Thomas Mann. Eine Biographie*, Rowohlt-Verlag, Reinbek, 1995.
- KISS Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1979.
- KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelek – Naplók*, egybejűtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Réz Pál, az 1933-1934-es naplót sajtó alá rendezte Kelevéz Ágnes és Kovács Ida, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- KOSZTOLÁNYI Dezső, *A véres költő*, Genius Kiadó, Budapest, 1921.
- KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő*, Kritikai kiadás, A szöveget sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányokat és jegyzeteket írta: Takács László, a francia kéziratot sajtó alá rendezte: Józán Ildikó, a gyorsírással szövegeket gondozta: Lipa Tímea, Kalligram, Pozsony, 2011.
- KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, ASPY Stúdió Kiadó, Budapest, 2004.
- KURZKE Helmut, *Thomas Mann: Epoche, Werk, Wirkung*, 3. Auflage, C. H. Beck Verlag, München, 1997.
- MÁDL Antal és GYÖRI Judit, *Thomas Mann és Magyarország*, Gondolat, Budapest, 1980.
- MÁDL Antal és GYÖRI Judit, *Thomas Mann und Ungarn*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- MANN Thomas, *Az ötvenéves költő*, Színházi Élet, 1935 februári száma
- MANN Thomas, *Briefe 1889-1936*, hrsg. von Erika Mann, Frankfurt, 1961-1965.
- MANN Thomas, *Kosztolányi Dezsőhöz*, OSZK Levelestár 1923-1924 3db
- MANN Thomas, *Naplók/I. 1918-1921 1933-1939*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- MANN Thomas, *Naplók 1940-1955*, Európa, Budapest, 2002.
- MANN Thomas, *Válogatott levelek*, Magyar Helikon, Budapest, 1970.
- PÓK Lajos, *Thomas Mann világa*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- PÓR Péter, magánlevél, 2012. április 24.
- RÉZ Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső – Thomas Mann ismeretlen levelei*, Akad Ny. Budapest, 1960.
- SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

SCHWEITZER Pál, Utóhangok Thomas Mann első budapesti látogatásához,
http://epa.oszk.hu/00000/00001/00394/pdf/itk_EPA00001_1998_03-04_562-565.pdf
SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Kalligram, Pozsony, 2010.

Rövidítésjegyzék

GYJ = GYŐRI Judit, *Thomas Mann Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
KDLN = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelek – Naplók*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
KDné = KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, ASPY Stúdió Kiadó, Budapest, 2004.
KF = KISS Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1979.
KK = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nero, a véres költő*, Kritikai kiadás, Sajtó alá rendezte: Takács László, Kalligram, Pozsony, 2011.
SZMM = SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Kalligram, Pozsony, 2010.
THMÉM = MÁDL Antal és GYŐRI Judit, *Thomas Mann és Magyarország*, Gondolat, Budapest, 1980.
THMUU = MÁDL Antal és GYŐRI Judit, *Thomas Mann und Ungarn*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
TML = MANN Thomas, *Kosztolányi Dezsőhöz*, OSZK Levelestár 1923-1924 3db

3) Thomas Mann előszó-levele 4. és 5. oldal

Az ötvenéves költő

írta: THOMAS MANN

Ötvenévesnek lenni körülbelül annyit jelent, mint megérkezni egy vasúti állomásra, ahonnan már csak helyi érdekű visz tovább. Ezen az útszakaszon nem robognak expresszvonatok, de összeköttetések sem igen fordulnak elő. Nagy városok sem fekszenek a pálya mentén, — csak szelíd, bukolikus tájakra hull a napfény. A vicinális lassúvá, de egyenletesen halad — és az ember sokkal békéltettebben szemlélheti a vidéket és az embereket, a szerelmet és a nőket. Ez az — érzem, elégtelen — hasonlat jutott eszembe, amikor budapesti tartózkodásom alatt megtudtam, hogy kedves barátom — és sorsártsam, Kosztolányi Dezső most lett

ötvenéves. Már előre örültem a budapesti látogatásnak. Régen-nem jártam itt, pedig nagyon szeretem ezt az érdekes várost. Igazi kultúra, a szellemiség, a művészet és irodalom-bonszág szerette árad minden kövéből. De kettős örömem volt, amikor megtudtam, hogy a magyar irodalom család, meglepő ünnepségre érkeztem: Kosztolányi Dezső ötvenedik születésnapjára. Hiszen »A város költőit« az utóbbi évtizedek egyik legsúlyosabb irodalmi elményének tartom a magam számára. Azt hiszem, a magány olyan lélekelem az igazi írónak, mint a halálnak a víz. Fiatal koromban én is sokat voltam egyedül, s az »ember tulajdonképpen csak akkor dolgozhat, alkothat a sző igazi értelmében, ha nem tapad hozzá senki. Később persze, érettebb korban, talán minden írónak és művészesnek szüksége van a sikerre s az emberi közösségre, hogy higgyen önmagában. Az ember és az idő, a kor... ezek nagy problémák. S mi sokszor, a legutóbbig elhaladunk a nagy problémák mellett, kiesünk a nagy problémák nyakadéka és elveszítjük szemünk alól az irénysírt a célt. Pedig fölfelé kell tekintelnünk...

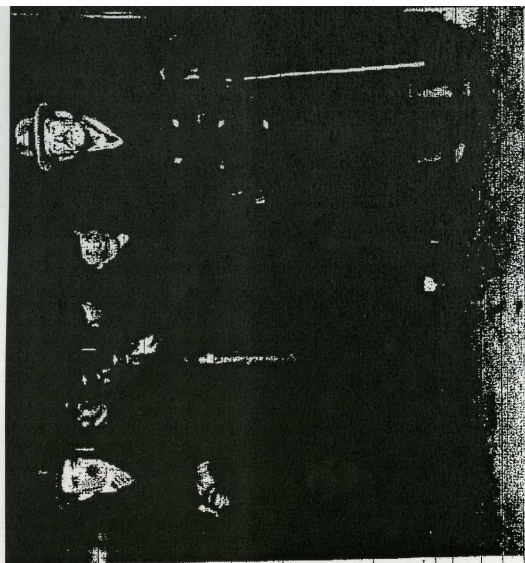
Kosztolányi Dezső úgy értem, megtalálta a tükör-vagyarányt a közösség és a magány keverékénél. Magányos alkotó, aki saját útját járja s mégis bele tud illeszkedni abba a formátlan, titokzatos összhangba, amely bennün-

Thomas Mann ötvenedik születésnapján, Kosztolányi Dezsővel
(Fotó Gyenes)

ket, európai írótól ösztökét és egymáshoz fűz. Alig találkoztam még olyan neves írótársat, akit személyes barátság ne láncolt volna az ötvenedik életfordulót ünneplő költőhöz — s éppen a poetikát emlegették lelkesen a konzennális fordítót, aki olyan odaeó türelimmel, önfeláldozó, eszszólo munkával átitottat verseiket magyar nyelvre. Sajnos, nem értem és nem is tanulhatom meg ezt a vad és zengő idiómát, amely féktelen szépségében és nagy hangnű-székújában a toszkániai olaszra emlékeztet — pedig Kosztolányi Dezső verseinek és műfordításainak kedvéért igazán szeretném.

De ismerem és szeretem Kosztolányi Dezső prózáját, amelynek nem egy ritka gyöngye németül is megjelent. Amikor »A város költőit« elolvastam, megindultam váltam meg a kézzel. Ebben a császár és művészregényben Kosztolányi betöltötte, sőt felülmúlta azokat a reményeket, amelyek a »Mátsche-Laterné« novellái óta finom, erős tehetségéhez fűződtek. Ez a fűzőlés most, ötven esztendő végén kezdő munkáinak örveztet. Eszméző munkáinak meglepőnek szeretném nevezni a város költőit, azzal a hozzájárulással, hogy ezt a szót művészi alkotásra alkalmazva igen erős diadalmat értem. Azt jelenti: hogy ez a munka több mint a műveltség és egy nemzeti, vagy akár európai színvonal terméke, hogy egyéni részesség jelet viseli homlokán, abból a bátor magányból származik, amelyről az előbb beszéltem; lelkes, erő-újászúsággal érinti s olyan emberlensséggel, hogy fáj, any-

és hatása.

Bárdos Artúr a pályaudvaron fogadja Thomas Mann-t és a feleségét
(Fotó Inkey)

Ebben a regényben nyugodt és szokott formában szabad és sallásoha nem sejtett könyvet adott. Két-ségtelenül jól tanulmányozott, korszerű ruhába öltöztetett fel embereket, akiknek ereje a lelkiismeret legmélyebb mélységéből fakad. A művészetről és művészeletről való finoman gúnyos és szemérmesen bílske tudását beleomlasztotta a véresen lázó dilettantizmus regényébe s ezzel rimelyítette az élet minden mélységét és melabúját, minden borzalmát és nevetségességét.

Iskolára és lelkiismeretét, az a kettő, s ez alkotja a költészet alapját. Ugy-érem, testvért kézzelkötéssel kell köszöntönni ötvenedik születésnapján, s azt kell kívánnom, hogy annak a láthatatlan szellemi összeköttetésnek, amelynek szálai mozgatiak vagy megmozgathatják a világot, minél tovább legyen ennyire lelkes és önfeláldozó munkása.

Thomas Mann
(Fotó Gyenes)

